దోమాడ యుద్ధము

రచన: సోమరాజు రామానుజరావు

పీఠిక.

ఇది నీలాద్రిరాయణింగారికిని, పెదమహీపతిరాయణింగారికిని పిఠాపురప్రాజ్యంబునకు దోమాడవద్ద జరిగిన యుద్ధము. చరిత్రాత్మకమైన పద్మనాయక (దోమాడయుద్ధ) కథ. ఇయ్యది బొబ్బిలియుద్ధానంతరమున అయిదారు సంవత్సరములలో (క్రి॥ శ॥ 1763) జరిగినట్లు దెలియుచున్నది. ఇందు పద్మనాయక సేనానాయకుల ప్రభుభక్తి విశ్వాసంబులును, వారల యవక్రవిక్రమపరాక్రమాదులును వెల్లడియగుచున్నవి. ఇందచ్చటచ్చట స్వకపోలకల్పితంబు లుండినను అతిశయోక్తులతోడను, అనవసరమగు వర్ణనాదులతోడను నింపక పండిత పామర జనైక వేద్యమగునట్లు సులభశైలిని వ్రాసినందుల కెంతయు సంతసంబగుచున్నది. ఈ చరిత్రంబును చిత్రాడపురనివాసులగు శ్రీరావు వేంకటరాయణింగారి జ్యేష్ఠపుత్రులగు శ్రీరావు సత్యనారాయణమూర్తిగారు చెన్నపురి 1919 సం॥ లో కార్యార్థమై యరిగినప్పుడు ఓరియంటల్ లైబ్రరీలో మెకంజీవాల్యూము నెం 5 రు జల్లూరుకైఫయతునుండి సంపాదించితిమనియు, సద్దాని నవలారూపకముగ పెక్కు ఆంధ్రనవలాగ్రంథకర్తయగు సోమరాజు రామానుజరావుగారిచే వ్రాయించితిమనియు, లోకంబునకు వెల్లడియగునిమిత్తమై శ్రీరామవిలాసగ్రంథప్రకాశకులచే యాండుః బ్రకటించుడని కోరి 10-9-21 సంవత్సరమున మాకొసంగిరి. మూలనుదాగియున్న యీసుప్రసిద్ధచరిత్రమును బయటబెట్టిన శ్రీరావు సత్యనారాయణమూర్తిగారెంతయుః బ్రశంసనీయులు. వారి భాషాభిమానమును వెల్లడించినందులకై వారికెంతయుః గృతజ్ఞులము. ఈచరిత్రయందుండు పాపయ్యగారివల్లనే యిప్పుడు ప్రస్తుతము చిత్రాడగ్రామములో పాపయ్యగారితోట, చెఱువు అని పిలువఁబడునవి యీయనచే నిర్మింపఁబడినవని చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇంకను యీయుద్ధములో చనిపోయిన యినుపాలవారు అనే వెలమదొరలయొక్క నివేశనస్థలమును, చిత్రాడపాలిమారవద్ద వారిపేరున పిలువఁబడుచున్న తోటయును గలవు. గంగాధరుఁడు చేసిన కుట్రలగుఱించి బంధుజనుల సుగుణములగూర్చియు కీర్తిశేషులైన పీఠికాపురాధీశులగు శ్రీరాజా గంగాధరరామారావుగారు కూడ వగచుచు అవసానకాలమువఱకు దూషించుచుండిరట. ఇందు పొరపాటులుండిన దెలిపినయెడల ద్వితీయముద్రణంబున సవరించుకొనియెద.

చిత్రాడ, 4—10—21.

ఇట్లు,

చెలికాని లచ్చారావు.

ఉపక్రమణిక.

I.

ఆంధ్రదేశచరిత్రంబున అత్యంతప్రశస్తి వహించిన బొబ్బిలిమహాసంగ్రామ మిట్టె నడచిపోయెను. కొంతకాలము శాంతభావము దృశ్యంబయ్యె. బొబ్బిలియుద్ధంబున ఆంధ్రలక్ష్మి చండగంభీరస్వరూపమును ధరించి విజృంభించె, వీరాధివీరులగు నామె పుత్రు లనేకులు రణశయనం బలంకరించిరి. వారి పవిత్రాత్మలు వీరస్వర్గంబున కేగినవి. రంగరాయఁడు వెంగళరాయఁడు శార్దూలభయంకరాకారుఁడగు తాండ్ర పాపయ్య: నర్సారాయఁడు ధర్మారాయఁడు వెంకయ్య అను ప్రచండనామంబులు, వీరాగ్రేసరులగు భారతిపుత్రులకు చిరస్మరణీయంబులయ్యె. ఈ గడచిన కొన్నాళ్లకు ఆంధ్రదేశంబున బ్రచండంబగు మఱియొక యుద్ధంబు పద్మనాయకులమధ్య దోమాడయను గ్రామంబున సంభవించె. ఇద్దానిని గుఱించియే యీగ్రంథంబున పేర్కొనఁబడియుండె.

II.

ఈ యుభయ యుద్ధంబులందుఁ గల ప్రభువులకు ప్రభ్వీణులకుం గల సంబంధబాంధవ్యంబుల గుఱించియు, ఈ వీరవనితలు దేశమునకు దెచ్చిన కీర్తినిబట్టియు, వీరి పవిత్రజన్మస్థానాదిక ప్రాశస్త్యంబుల గుఱించియుఁ గొంత విమర్శనాపూర్వకంబుగా నుపన్యసింప విరమించ నిచ్చగించితిని. ఈ నారీమణు లిరువురు నప్పచెల్లెండ్రును చెలికానివారి యాడుబిడ్డలునై యుండిరి. ఈ చెలికానివారు పూర్వమునుండియు నేటివఱకు మూర్ధాభిషిక్తులగు సంస్థానాధిపతులతోడ సంబంధబాంధవ్యంబులు నెఱపుచు (చెలికానివారికిని చిన్నచిన్నజమీలు గలవు.) ప్రభుసమానులై పద్మనాయకులం దగ్రగణ్యులై జరగుచుండిరి. కశింకోటసంస్థాన మొకప్పుడు చెలికానివారిదై యున్నట్లు వాడుకయై యున్నది. కారణాంతరములవల్ల బ్రాహ్మణాధీనమైనట్లు తెలియుచున్నది. యుద్ధమందున్న చెలికాని వెంకయ్య జమీందారుఁడుగాను రంగారావుగారి మామగారైనట్టును మల్లమ్మదేవి వీరంటిబిడ్డయైనట్లును రంగారాయచరిత్రయందు—

"సీ॥ తనతమ్ము నవనిభృ ♦ ద్ధైర్యు మహాశౌర్యు వెంగళరాయ భూ ♦ విభుని నొకనిఁ
దనదుమామ నమేయ ♦ దర్ప దర్పాధీశు చెలికాని వెంకయ ♦ క్షితిపు నొకనిఁ
దనబాంధవుని రిపూ ♦ త్కరవనీఘోరదవాగ్ని దామర్ల ♦ దమ్మన్న నొకని"

యనియు, మఱియు,

మ॥ "లలితాటోపవిభూషణంబగు రణో ♦ ల్లాసైక సంజాత ని

శ్చలధైర్యం బతి ... ... ని

ర్మలబుద్ధిం జెలికాని వేంకటపతి ♦ క్ష్మాపాలచంద్రుం డొగిన్"

అనియు, తే|| "అతఁడు సభిమానరక్షణా ♦ ర్థ ప్రచార .... సంతిపురికేఁగ" అని వెంకయ్య రంగారాయుని మామగాను, పృథ్వీపతిగాను జెప్పఁబడుచున్నది. అంతఃపురికేగుటచే దగ్గిరబంధువుఁడుగాను పరిగణింపఁబడుచుండె. (పద్మనాయక వెలమలలో పినతండ్రి పెదతండ్రి వీరి పుత్రులకుఁ దక్క తదితరబంధువులయెడల గోషా పాటింతురు) గాన మల్లమాంబ చెలికానివారి ఆడుబిడ్డయైనట్లును, వెంకయ్యకు దగ్గరబంధువైనట్లును స్పష్టపడుచుండఁ గొందఱు తాండ్రి పాపయ్య సోదరి యనియుఁ, గొందఱు ధర్మారాయని సోదరియనియుఁ దప్పువ్రాతలు వ్రాయ సాహసించిరి. మఱియుఁ గశింకోటవారని జెప్పఁబడుచున్న చిత్రాడ చెలికానివారి వంశవృక్షముఁ (సత్యనారాయణమూర్తి గారివద్ద నున్నది) దిలకించినను కశింకోటలోనుండినవారి గురువులగు మాడభూషివారివద్ద నున్న వంశవృక్షముఁ జూచినను అందు వెంకయ్య రామారాయనింగార్లు అన్నదమ్ములుగాను మల్లమ్మ జగ్గమాంబలు రామారాయని పుత్రికలుగాను గానఁబడుచున్నది. ప్రస్తుతము బొబ్బిలిలో వసించియున్న చెలికానివారును, చిత్రాడవారును దగ్గిరజ్ఞాతులై కాశింకోటవారే యైయున్నారు.

నూజవీటి ప్రభువగు శ్రీరాజా శోభనాద్రిఅప్పారావుగారి సంస్థానపండితవరేణ్యులగు శ్రీమాడభూషి నృసింహాచార్యులుగారివల్ల నీలాపనిందానివారణంబను ప్రబంధంబును బడసి వన్నెకెక్కిన లేటు అచ్చారావుగారి అన్నగారైన చెలికాని వేంకటనారాయణింగారిని పీఠికాపురసంస్థానవిద్వత్కవీశ్వరులైన దేవులపల్లి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులు

రు గ్రంథపీఠికయందు గీ|| దనరుచుండెను ..... పద్మనాయకకులప్ర । ధాన చెలి

ని రామరా ♦ ట్తనయ ధర్మ । రాయన్నుపనుత వేంకట ♦ రాయ నాఁగి|| వ|| మఱియు

రుతర సురుచిర శరాసన కరంభిత నిరంతర నిశిత శరపరంపర పరిమార్జితాఖిల గర్వాంధపరపంథి నికర నిర్భిన్న నీరేజినీనాథ బింబద్యుతిప్రసరోద్దాను సాముద్గ్య ధామ స్ఫురద్యామ ధామాభిరాముండును, హృద్యానవద్య సుగంధస్నిగ్ధ వ్యక్తిశోభితాశేష వసుమతీస్తోముండును, సకల సకల జనవినుత సుకృత సుకృతినికర నిదాన దానజల జలధిజాత శీతాంశుమూర్తి భవత్కీర్తిపాళీ పరిస్ఫురదనంత కాంతి సంతాన దురంత దిగంతరాళుండును, మహావీర వార వారణ సాధన సాధనాది నిఖిల నిర్వక్రవిక్రమ విద్యావిశాలుండును, సుహృదార్య గాంభీర్య చాతుర్య సద్ధైర్యశౌర్యస్ఫురద్బాహుకాగ్ర్యాళినిర్వాహక ప్రక్రియాధుర్యతాశౌర్య నూనాంఘ్రికైంకర్య తాత్పర్య ముఖ్యాఖిలాశ్చర్యచర్యావిధానప్రధాన సుధామధుర వచన రచనానుమేయ సరసతాగేయ సుధీవిధేయ ఇచ్ఛారాయ ప్రభూత్తమ ప్రభవ

శ్రీసహోదరవిరాజమానుండును, ప్రచురతరపరాక్రమ క్రమకుమార మార సుకుమార సుషమాన మండలీ భానుండును, సాత్మీయ భాగినేయామేయ రేచర్లగోత్రోత్పత్తిస్ఫార పారావారతారాధినాథ విద్వన్మణిస్తోత్రపాత్రచారిత్ర సనాథకుమార మహీపతిరాయగోత్రా కళత్రపుత్రవిశాల దిశాకాండ హిండమానాఖండ డిండీర పుండరీకాఖండల వేదండ కోదండ శోభామండన యశోమండలోద్దండ చండప్రతాపాటోపవిధాన సుధాకృత సుధాకర సూర్య సూర్యరాయ విశ్వంభరావర వరిష్ఠ గరిష్ఠతర సంగీత సంగీత సాహిత్య సాహిత్యాక విత్వ తత్త్వవిజ్ఞాన ప్రజ్ఞానపద్య నైశారద్యా శేషాంధ్రయవనహూణాది భాషావిశేషవిక స్వరవినిర్మలాగణిత సుగుణమణిగణధర్మ ధర్మరాయ నరవరాగ్రేసర సతత సంలబ్ధ సమధిక సత్కార సహితుండును, సకల సుకవిజనవతంస సహితుండును, సర్వ సర్వంసహాభాగ భాగత్క్షీణ లక్ష్మీకటాక్ష వీక్షణపాత్ర పద్మనాయక గోత్ర విఖ్యాత సమాఖ్యాసముజ్జ్వల చెలికానికుల నలినీవనీలోక బాంధవుండును, సమస్త సామంత రాజన్యమూర్ధన్యముఖ్య బాంధవుండును, నిరంతర ప్రాచుర్య స్థైర్యగుణమణీతృణీకృత మందరుండగు శ్రీమద్వేంకట రాయ వసుంధరా పురందరుం డొకానొక సమయంబున॥” అని జమీందారుఁడుగను ప్రభుసమానునిగను పేర్కొనినారు.

ఇంక జగ్గమాంబ నీలాద్రిరాయుని భార్య యైనట్లు పీతికాపురసంస్థానచరిత్ర యందు “నీలాద్రిరాయఁడును బొబ్బిలియుద్ధమునందు వీరస్వర్గము నలంకరించిన రంగా రావును తోడియల్లుఁడు.” అని చెప్పఁబడుచుండుటయు, మఱియు మల్లమ్మాదేవి మర ణించినపుడు నామెబిడ్డను సంరక్షించుటకు జగ్గమాంబకడకు బంపుటంబట్టియు, అప్పుడు నీలాద్రిరాయఁడు పిఠాపురపురాజుగా నుండుటంబట్టియు వీరిరువురు నక్కచెల్లెండ్రై యుండినట్లు స్థిరపడుచుండె. నీలాద్రిరాజు కాలధర్మమందినప్పు డాయనతోఁగూడ శ్రీజగ్గమాంబ మరణించెనని చెప్పుదురు. నీలాద్రిరాజు యీ పతివ్రతాతిలకంబు పేర భీమవరసమీపంబున నొక పేట కట్టించియుండిరి. అది యిప్పటికిని సుప్రసిద్ధంబుగ నామె పేరున వెలసియున్నది. ఈ నారీమణులు యీ పతివ్రతాతిలకంబు లిరువురు బంగరుకు వన్నె తెచ్చినటుల తమభర్తలకుఁ గీర్తి తెచ్చుటయేగాక పద్మనాయకవంశంబునకును భారతభూమికిని యాచంద్రార్కమైన కీర్తిని గడించి పరమపదవి కేగిరి. ఈ పవిత్రపతివ్రతా చారిత్ర మణులకాకరంబగు చెలికానివంశంబు పరమపవిత్రంబై దనరుచున్నయది. ఆ నాఁటి పట్టభద్రులేగాక యిప్పటి బొబ్బిలి వేంకటగిరి సంస్థానాదిప్రభువులుకూడ వీరి యింట యాఁడుబిడ్డలను యుద్వాహంబై సత్సంతానాద్యైశ్వర్యాభివృద్ధులం గాంచుచు విఖ్యాతియశస్కులై సౌఖ్యసంపదలఁ గాంచుచున్నారు.

చదువరులారా! నేనేమో యింతవఱకు వ్రాసితినని తలంచకుఁడు. భారతమాతకు ముఖ్యాలంకారభూతలైన యిట్టి సత్కులపత్నీమాతలను గుఱించి యిట్టి వీరవనితాశిఖామణుల గుఱించి పుట్టినింటికి మెట్టినింటికేగాక దేశమునకుఁగూడఁ గీర్తిఁదెచ్చిన స్త్రీ దివ్యచారిత్రముల గుఱించి యెంతముచ్చటించినను వ్రాసినను తనివిదీరదుగదా! ఇట్టి వీరమాతలే పాశ్చాత్యాదిదేశములం దుద్భవించిన, దేశమునకై ప్రాణంబులర్పించిన యే సుకీర్తులవలె యేదివ్యమంగళవిగ్రహంబుగనో ముక్తినొసంగు యేదేవతాస్వరూపిణులవలెనో చిత్రఫలకంబులుగా నిర్మించి యింటింట నలంకరించి గ్రంథస్థంబులఁ గావించి పూజింపకుందురా? ఇట్టి మానినీమణుల దివ్యచరిత్రములఁ గ్రోలుటంజేసి యాత్మగౌరవాదిదివ్యశక్తు లావేశించి దేశంబు దాస్యపాపవిముక్తులం బడసి సౌఖ్యసంపదనంది కృతార్థతఁగాంచునని గ్రహించెదరుగాక. ఇట్టే శ్రీ గారు, చెలికాని వంశద్వయంబునను సర్వదా అన్యోన్యమైత్రిని వెలయించుచు, వైరిహరణం బొనర్పఁజేయుచు భగవంతుఁడాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధు లొసంగి రక్షించుఁగాక యని కోరుచు విరమించుచున్నవాఁడ.

దుమ్ముగూడెము,
భద్రాచలముతాలూకా.

ఇట్లు,
సోమరాజు రామానుజరావు.

శ్రీరస్తు.

దోమాప యుద్ధము.

౧వ ప్రకరణము.

——:-(o)-:——

గాగాసమసి తంత్రము.

"సీ. పిఠాపుర వెన్మ వీరసంస్థాన వి
చ్ఛేద కాపఖ్యాతిఁ జెందినాఁడు
నిర్మలమతియైన సీలాద్రిరాయని
దారుణవధనాత్మఁ దలఁచినాఁడు
వీరపుత్రుండు కుమారరాయని పేరఁ
దానె రాజ్యము నేలఁ దలఁచినాఁడు
వరరావువంశ పరిభావనాశకుండయి
ఘనులపైఁ దాఁ గత్తిఁ గట్టినాఁడు

గీ. తనివతెను చింతపల్లి వంశంబునందు
నెట్టి దుర్మహాత్మ్యమున జనించినాఁడో
దురితమే యుగ్రబాలుగాఁ బెఱిఁగినాఁడు
కలుషవిషహృదయుండు గంగాధరుండు."

(కుమారవిజయము.)

బొబ్బిలియుద్ధమున వీరపత్నియు రంగారాయని సతీతిలకమును నగు మల్లమాంబ చిఱుతవాఁడును రావువంశాంతరమును నగు తన కుమారుని చినరంగరావును (వేంకటరావును) పామర్లకోటలోనున్న తన చెలియలు జగ్గాంబ కడకు దాసీలక్ష్మిని దోడుగా నొసంగి విప్రబాలకవేషమునఁ బంపిన వృత్తాంతము సర్వజన విదితమయినదే.

జగ్గమాంబ భర్తయగు పిఠాపురసంస్థానాధిపతి నీలాద్రిరాయుఁడు. నీలాద్రిరాయుఁడు బొబ్బిలి రంగారాయనికి తోడియల్లుఁడు. అప్పటికి పిఠాపురసంస్థానాధీశ్వరులు సామర్లకోటయందే యుండుచుండిరి. నీలాద్రిరాయుఁడు తన యన్నకుమారుఁడగు కుమారరాయలుండఁగనే తాను సంస్థానమును బాలించుచుండెను. పిఠాపురసంస్థాన మనిన నందఱకును బ్రీతిగా నుండెను. కాని కావటికుండలవలె నన్ని సుఖదుఃఖముల నెవ్వఁడును నోపఁజాలఁడు. నీలాద్రిరాయుఁడు త్రాఁచుపామును నొడిలో పాలువోసి పెంచుచుండెను. కాని యాతఁడది కఱచునని యూహించుకొనఁజాలకపోయెను. ఆవిషసర్పము చింతపల్లి గంగాధరుఁ డను నొక యమాత్యుఁడే.

గంగాధరుఁడు తీక్ష్ణమయిన బుద్ధిఁ గలవాఁడు. ఆతని యూహా లెన్నడును వ్యర్థములయి యుండలేదు. ఆతఁడు వేయికన్నులతో సర్వ విషయములం గని పెట్టుచుండును. సంస్థానమునంతను దన చేతిక్రిందనొక బొంగరమునువలె త్రిప్పుకొనవలయునని యాతనిపరిపూర్ణాశయమైయుండెను. ఆతని చిత్తవృత్తి యొకరి కెఱుఁగి యుండునది కాదు. గంగాధరుఁ డువ్వోత్సుగా — నొక్కమాఱు పిఠాపురాధీశ్వరుఁ డగు నీలాద్రిరాయుని మ్రింగివైచి రాజ్యము నాక్రమించుకొనవలయునని పొంచియుండెను.

కాని, యాతనికి సరియగు నదను లభింపదయ్యెను. రాజ్యమున ననేక సేనానివీరు లుండిరి. నీలాద్రిరాయుని కంటికి ఱెప్పవలె సంరక్షించుచుండిన వెల్మవీరులు కత్తుల నొఱలలో నుంపక సిద్ధముగా నుండిరి. వీరి నన్నిటిని దలపోసి గంగాధరుఁడు బహిరంగముగా యుద్ధమునుఁ బ్రకటింప సాహసింపఁ జాలకపోయెను. ఇంతేకాక గంగాధరుఁడు రాజసంస్థానమున మంత్రియై యుండెను. ఆతఁ డేమాత్రము తనదురభిప్రాయమును వెలికిఁదేర్చినచు సంస్థానమునం దడుగు పెట్టుటకు వీలు లేకుండఁబోవును. అట్టిసందర్భమున గంగాధరుఁ డెంతో జాగరూకతతో మెలంగుచుండెను. పితని నాషివాయి లెంతో మెలకువ గలిగినవారయి యుండిరి.

గంగాధరుఁడు సర్వవిషయములం దనపై నుంచుకొనవలెనని యుక్తియుక్తమగు నొక విచిత్రమార్గము నవలంబించెను. నీలాద్రిరాయఁడు చిరంజీవియగు కుమారరాయల పక్షమున రాజ్యము చేయుచుండెనని యిదివఱకే చెప్పియుంటిమి. అతఁడు రాజమాతను మంచిఁజేసికొని యిచ్చకములాడి యామెతో మంతనములను ప్రారంభించెను.

రాజమాత యమాయకురాలు. రాజ్యము తన కుమారునకు రావలయునను సంగతి యొక్కటే యా వృద్ధురాలి హృదయమున గాఢముగా నాటి యుండెను. జనకవిహీనుఁడగు నా యొక్క కుమారుని నామె తన ప్రాణముకన్న నధికముగాఁ జూచుకొనఁ జొచ్చెను. ఆమె తన కుమారుని యభ్యుదయమును సఫలపఱచు విషయముల నన్నిటిని శ్రద్ధతో నాచరించుచుండెను.

గంగాధరుఁడు రాజమాతయొక్క దయానుగ్రహాదికి పాత్రుఁడాయెను. చనిపోయిన మాధవరాయఁడు జీవించి యుండినప్పుడు గంగాధరుఁడు స్వతంత్రకారియయి యుండెను. అప్పుడతఁడేమి చెప్పిన దానిని రాజగు మాధవరాయఁడు సమ్మతించెను. ఇప్పుడు నీలాద్రి రాజుగా నున్నాఁడు. నీలాద్రి రాజ్యమునకువచ్చిన తరువాత గంగాధరునకును, నీలాద్రికిని సరిపడుట లేదు. అతని స్వాతంత్ర్యమునకుఁ బ్రతిబంధములగు నాటంకము లనేకములు గాన్పింపఁ దొడఁగెను. అతని మేనల్లుఁడగు కుమారరాయలను నామమాత్రముగల పెదమహీపతి యను బాలుని పక్షమును తా నవలంబించినట్లు గంగాధరుఁడు నటింపఁ దొడఁగెను.

అతఁడు తన సోదరియగు రవణాపురాంబతోఁడ మంతనము లొనరించి—యెటులైన నొక మహాకపటమాచరించి గోప్యముగానయినను, నీలాద్రిని రాజ్యసర్వస్వభ్రష్టునిగాఁ జేయించి పెదమహీపతి పక్షమునఁ దాను పితృవ్యరాజపతి కావలయునని సంకల్పించెను. ఈవిధముగా— సంకల్పించి చింతపట్టి గంగాధరరాయఁడు దోషయుక్త మహావృక్షమునకు బీజములను నాటి—దోహదము లొనరించుచుండెను.

ప్రథమ ప్రకరణము.

రాజుల వంశావళి.

పాఠకులు మన చరిత్రముం దెలిసికొనుటకుం బూర్వము రాజ వంశక్రమముం దెలిసికొను టత్యంతావసరమగుటవలన నీక్రింద వారి వంశవృక్షముం బొందుపఱచుచున్నాము.

చిన్నారాయణింగారు — నీలాద్రిరాయణింగారు, కేశమ్మగారు — రామారాయణింగారు

సన్నమ్మగారు — వెంకన్నగారు — బుచ్చన్నగారు, అన్నమ్మగారు — నరసన్నగారు, వనసుబ్బమ్మగారు

* సూర్యనారాయణింగారు, వనజమ్మగారు — ‡ నీలాద్రిరాయణింగారు, జగ్గమ్మగారు

† పెదవెంకటమహీపతిరాయణింగారు, వెంకమ్మగారు

మద్దు వెంకట రాయణింగారు — బుచ్చివెంకటమహీపతి రాయణింగారు, వెంకమ్మగారు — యర్ర వెంకట రాయణింగారు, వెంకమ్మగారు — పెద వెంకట రాయణింగారు, వెంకమ్మగారు

నీలాద్రిరాయణింగారు, వనజమ్మ పావగారు — కుమార వెంకటమహీపతి గారు, వెంకమ్మగారు

వెంకటసూర్యారాయణింగారు, లక్ష్మీవెంకయ్యగారు. — వెంకట్రాయణింగారు.

---

* మన కథాకాలమునకు గతించిన సూర్యనారాయణుఁడు.

‡ మన కథాకాలమునఁ బిఠాపురాధీశ్వరులయియున్న నీలాద్రిరాయఁడు.

† మన కథాకాలమునఁ గుమారరాజను నామమున వ్యవహరింపఁబడుచుండు పెదమహీపతి రాయఁడు.

అప్పుడు—సీలాద్రిరాయనిఁ బరిమార్పఁ దగిన సైన్యముంతో గదలిరావలయునని గంగాధరుఁడు తన పరివారములను విజయనగరము, నెల్లూరు, జయపురము రాజులకడకుఁ బంపి యిట్లు వార్తలనంపెను.

సీ. నియమంబు తప్పక నిఖిల సైన్యములతో
పిఠాపురసీమ విడియవలయు
సీలాద్రిరాయఁడు నీతి బాహ్యుఁడంచు
చెప్ప పన్నులు వసూల్ చేయవలయు
❉ వేంకటపతిని భా పతి సంహారాగ్రి
తలమున వేగమే నిలుపవలయు
నరిపతాకినుల నా మూల శేషంబుగ
నలిపి విజేతృత్వ నిలుపవలయు
గీ. విజయనగర సాల్వాన్వయ వీరభటులె
కలరటన్న విశ్వాసంబు నిలుపవలయు
సాముగరిడీలలోఁ దేరి జయముఁగన్న
ధీరులనుఁగాని శీఘ్రమే తెంచవలయు (సమరాంగణవిజయము.)

రమణమ్మగారు స్వాభిమానముగల వీరాంగన. ఆమెకు తన భర్తృ మరణానంతరమున సీలాద్రిరాయఁడు రాజ్యమునకు వచ్చుట కంటకముగా నుండెను. ఆమె తన సోదరుఁడగు గంగాధరునిఁ జూచి—

"తమ్ముఁడా! మీ బావగారు గతించిరి. పిఠాపుర వైభవమంతయును నాయనతోడనే గతించినది. నీమేనల్లుఁ డొక్కఁడుఁ జిన్నవాడు దిక్కులేనివాఁడయి యున్నాఁడు. తండ్రిలేని మేనమామపట్టిని సుస్థిరముగా రాజ్యమున నిలుపఁగల భారము నీది. నే నాఁడుదానను. అంతఃపురమునుండి బయటకువచ్చుట యననేమో యెఱుంగనిదానను. నీ సోదరికి వచ్చిన యీకష్టమును దీర్పవలయును.

❉ [illegible]

బొబ్బిలి యుద్ధము మొన్న మొన్ననే గడచినది. మహావీరులగు మన వెలమ వారనేకులు భూశయన మలంకరించిరి. మఱల స్వవంశీకుల రక్తపాతముగాని, వినాశనమునుఁగాని, నేను చూచి సహింపఁజాలను. గంగాధరా? ఏవిధముచేతఁగాని, నీలాద్రి యధికారమునుఁ దొలఁగించవలయును. నీ వతిచతురుఁడవని నేనెఱుంగుదును. పాపయ్య విజయరాముని హతమార్చుటను నీవు మఱచి యుండవు." అని పల్కెను.

ఆమాటలు విని గంగాధరుఁడు ప్రచండస్వరూపముం దాల్చి తన హృదయమున నిట్లని తలంచెను.

"ఈ మాటల నాడుటవలన నీమె యభిప్రాయ మేమయి యుండును. తాండ్ర పాపయ్య యొనరించిన భయంకరకృత్యమే యొనరించి, తన హృదయాశాంతిం గూర్పవలయుననియా?...సరి. ఇంతమాత్రపుమాట చాలును. నీలాద్రి సంహారముం జూచెదను పిఠాపురము చేఁజిక్కినది; సందేహము లేదు. కాని, మాయక్క రమణమ్మ వెఱ్ఱిది. కుమారుఁడు కుమారుఁడని పల్కుచుండును. ఈ పిఠాపుర సంస్థానమును — చిన్నవాఁడగు మహీపతి నేమి పాలింపఁ గలఁడు — పిఠాపురముం బాలించుటకు గంగాధరుఁడే తగినవాఁడు."

గంగాధరుఁ డిట్లూహించి యావెంటనే తనసోదరి కభయమిచ్చి.—

"అక్కా విచారింపకు. నలుఁబది దినములలో పిఠాపురము మనకుఁ జిక్కు ప్రయత్నముం జేసెతిని." అనియెను.

గంగాధరుని గూఢచారులు లామారాజుల కడ కేఁగి, సర్వమును సవిస్తరముగా నెఱిఁగించిరి. పిఠాపురాధీశ్వరులనిన నేవగించుకొను విజయనగరము, సాలూరు, జయపురాధీశ్వరులు సర్వసన్నాహముం గావించుకొనిరి. వారందఱునుఁ గలసికొని పిఠాపుర సీమలో నీ పెదమహీపతి పక్షమున జమాబందీ యొనరించి పన్నులు వసూలు చేయవలయునని యూహించి కొలఁదిదినములలోననే—విజయనగరము, సాలూరు,

జయపురము సైన్యములు కలసి 10000 సంఖ్య గలిగినవయ్యెననియును, విజయమునకే సంశయమును, నుండఁబోవుననియును, తిన్న సిద్ధముగా సంపాదింపఁబడినదనియు గంగాధరునకు జాబులు వచ్చెను. గంగాధరుని హృదయ మప్పుడు ప్రశాంత మాయెను.

ఈవిషయము లేవియుఁ బెదమహీపతికిఁ దెలియుటలేదు. ఆతఁ డింకను రాజకార్యములు నేర్చుకొనని వాఁడు. ఆతనికి నీలాద్రి యనినఁ గ్రోధ మేమియును లేదు. ఆతఁడు తనకుఁ బితృతుల్యుఁడగు పినతండ్రి యను గౌరవ మునుంచెను. నీలాద్రియు నాతనిం బ్రీతితోడనే చూచు చుండెను. అనేకమారులు పెదమహీపతినిఁ జూచి జననియగు రమణ మాంబ—"నాయనా! నీలాద్రిచేతిలోఁబడి తుదకేమగుదువో కదా!" అనుచుండెను. ఆమాట లాబాలున కిష్టముగా నుండుటలేదు. ఆతఁడు తన తల్లిం జూచి,—"అమ్మా! పినతండ్రిగారివలన మన కేభయము నుండదు. కలుష భాగములందలి దొరలు మన మాట వినుట లేదని యు, వారి నణఁచి రాజ్యమును సరిగా నుంచుటకు యాలస్యమే కాని లేనిచో నిదివఱకే నాకు పట్టాభిషేకమయి యుండుననియును, దానిని స్థిరపఱచి నాకే పట్టము గట్టుదననియు పినతండ్రిగారు చెప్పుచున్నారు. వారువీరు చెప్పిన మాటలను విని మనమును నట్లనుట మంచిదికాదు. పినతండ్రి నాపై నీఁగ నయినను వ్రాలనిచ్చుట లేదు." అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

ఆమాటలకు తల్లి పెదవి విఱచుకొనియెను. ఆమె యాబాలుని యమాయికత్వమునకు విచారపడుచు—

"నాయనా!—ఇది యేమివెఱ్ఱి? నాల్కపైఁ దేనెంజూచి మన స్సులోని విషమును గ్రహింపఁ జాలకపోయితివి. మనుష్యరూపముం దాల్చి నీకు పినతండ్రియయి వచ్చిన శార్దూలము నిన్ను మ్రింగునని తెలిసికొనలేకపోయితివి. తండ్రీ! నీ యట్టియమాయికుని నే నెన్నఁడుఁ

జూడ లేదు. ఏమి చేయుదును." అని కంట నీరు పెట్టుకొనియెను.

తల్లి విచారముం జూచి యామె యభిప్రాయేతరముగా వచించిన నామె యెట్లు దుఃఖించునో యని పెదమహీపతి యెటువలుకుటకును వశముగాక తల్లడిల్లఁ దొడంగెను.

గంగాధరుని రహస్య ప్రయత్నమంతయు నెట్లో మెల్లమెల్లగా నాచెవి నాచెవింబడి నీలాద్రిరాయనికిఁ దెలిసెను. నీలాద్రియును, నా కార్యమునం దల్లరిచే నుక సైన్యసన్నాహముం దాను సయితము రహస్యముగా నొనరింప నూహించెను.

గంగాధరుఁడు రాజ్యములను సయితము గుటుక్కున మ్రింగఁ గలవాఁడనియును, ఆతనికి ధైర్యము, శౌర్యము నంతగా లేకున్నను తీక్ష్ణమగు మనోబలము నాలోచనాశక్తియుఁ గలవని నీలాద్రిరాయనికిఁ బరిపూర్ణ విశ్వాసముండెను.

అయినను నాతనికి సయితము తోడువచ్చువారును, రణమున నిలచి పోరఁగల మహావీరులును లేకపోవలేదు. నీలాద్రి రాజాదినమే—పెద్దాపురాధీశ్వరున కొక లేఖను—మైలవరము వారికొక లేఖను సహాయముగా రమ్మనివ్రాసెను. పెనుమర్తిలోన కోటగిరి చినవేంకయ్య పెదవేంకయ్యగార్లను పేరులుండిరి. వారికి నీలాద్రియనినఁ బ్రాణము. ఈ సందర్భమున నీలాద్రి వారిపేరిట నొక యుత్తరము వ్రాసెను. పిఠాపురము నందున్న వెలిపాలెపు దొరలకును నీలాద్రి రాజుత్తరములను వ్రాసెను.

వీరుగాక—మన కథలోని శౌర్య జ్యోతులగు నిరువురు భయంకర వ్యక్తులుండిరి. వారు పాపయ్య, సూరయ్య యను పేరుగల సోదరులు పాపయ్య సూరయ్యగార్ల నెఱుఁగని వారప్పటి త్రిలింగదేశమునం దెవ్వరును లేరు. వారు భయంకర స్వరూపులు; గంభీరస్వభావులు—భీమబల సమన్వితులు—అట్టి యన్నదమ్ము లిరువురును, పిఠాపురాధి

నాథుండగు నీలాద్రిరాయనికి నమ్మిన బంట్లయి యుండిరి. వారిప్పుడును పిఠాపుర సంస్థానముం గనిపెట్టుకొని యుండిరి.

పాపయ్య సూరయ్యగార్ల నివాసము పిఠాపురమునకు రెండు మైళ్ల దూరమునందున్న చిత్రాడ. అయినను వారు తరుచు చిత్రాడ యందుండక సామర్లకోటయందు రాజాస్థానమునం దుంటుండిరి. వారలకీవార్త యేమాత్రము తెలిసినను గంగాధరు నొక్కచెఱపున నంతము నొందించి యుందురు. ఈవార్తను గంగాధరుఁడు సయితమెఱుంగును. అయినను వారప్పుడు సామర్లకోటలో నుండకపోవుటయే యీఘోరకార్యమును గంగాధరుఁడు తలపెట్టుట కవకాశము నొసఁగినది.

౩వ ప్రకరణము.

—:-(0)-:—

వెలమ వీరులగు పాపయ్య సూరయ్యగార్లు.

వెలమ వీరులగు పాపయ్య సూరయ్య గార్లప్పుడు పిఠాపురపు సంస్థానపు శిస్తులను వసూలు చేయుచుండిరి. వారు సర్వవరప్రాంతమున నొకచోట విడిసి శిస్తులను వసూలు చేయుచుండగా—నొకనాటి రాత్రి పాపయ్యగారి కొక పీడాకరమగు దుస్స్వప్నము గలిగెను. అందు భయంకరమైన నెత్తురువాన కురిసినట్లును, మేఘమధ్యమునుండి నిశితబాణపరంపరలును, వానితోఁగూడ మనుష్య శిరములును, నేలరాలినట్లును, తాను రాలుచున్న శిరస్సుల నన్నిటిని నేరుకొని యశ్వారూఢుఁడయి యాకాశమున కెగసిపోయినట్లునుఁ గాన్పించెను. అర్ధరాత్రమున దుస్స్వప్నభయపీడితుఁడయి పాపయ్యగారు నిద్రనుండి తత్తరపడి లేచెను. ఆయనకు తరువాత నిద్దురపట్టలేదు. శ్రీరామనామ స్మరణముం గావించుకొని, కరపాద ప్రక్షాళనానంతరమున, పాపయ్యగారు, తన సోదరుఁడగు సూరయ్యగారి శయ్యకడకువచ్చెను. సూరయ్యగారిని పాపయ్యగారు లేపకముందే నిద్దురలో నులికిపడి సూరయ్యగారు

లేచెను. దగ్గఱనున్న పాపయ్యగారప్పుడు సూరయ్యనుఁ జూచి—"ఇట్లు లికి పడితివేమి?" అని యడిగెను. సూరయ్యగారు పాపయ్యగారినిఁ జూచి-

"ఒక దుస్స్వప్నముం గాంచి భయపడితిని. ఏమని చెప్పుదును? ఆ స్వప్న మెంతో భయంకరమయినది. అంగారక రుధిరవర్షము కురిసినది. బాణములును మనుష్యుల శిరస్సులును నేకమై మేఘములనుండి సంచితధారగ భూమిపైఁ బడినవి. నేను క్రిందపడిన శిరస్సుల నన్నిఁటి నెత్తుకొని యాకాశమున కెగసి పోయితిని." అని చెప్పెను.

ఆమాటలు వినినప్పుడు పాపయ్యగారి కపరిమితమగు నాశ్చర్యము కలిగెను. ఏమనిన, నిరువుర కొకేదినమున నొకటే విధమగు స్వప్నము గల్గుట—మనశ్చాంచల్యము వలనఁగాని, స్వభావముచేతఁగాని, మఱి యే యితర కారణము చేతఁగాని యయి యుండదు. తప్పక నందేదో నిజముండియే తీరవలయును. తా నేవృత్తాంతమును చెప్పుట కేఁగి యుండెనో దానినే పూసగుచ్చినట్లు తనకన్న ముందెమఱి వాఁడు చెప్పుటకన్న నాశ్చర్యమేమున్నది. పాపయ్యగారప్పుడు చిఱునవ్వు నవ్వి-

"సూరయ్యా! ఇది మహా విచిత్రమని తోఁచుచున్నది. ఏమనిన, నేను సరిగా నిదే స్వప్నముం గని నీతో చెప్పుటకు వచ్చితిని. నీవును సరిగా నదే కలఁగంటివి. ఇదేమయి యుండవచ్చును?—రాజ్యమున కేయపాయమును రాదుగదా!—నీలాద్రిగాయని కెవ్వరును నెగ్గఁ దలంపరుగదా! చిరంజీవియగు పెదమహీపతిపై నేదుర్మార్గులైనఁ గుట్ర చేయరుగదా!" అని పలికెను.

భయమనిన నెట్టిదో యెఱుఁగని యావీరులకు సయిత మాస్వప్నము గుండెల కదరుపాటునుఁ గలిగించెను. వారేదో యరిష్టముదాపై యున్నదని భావిస్థితులను గుర్తెఱింగిరి. కొంత సేపాలోచించిన పిదప, పాపయ్యగారు, తాండ్రపాపయ్యపలె మీసముదువ్వి దండఁజఱచి-

"సూరయ్యా! భయపడకు—తాండ్ర పాపయ్య పేరునను కొం

డఱు మాఱచి యుందురు. తిరిగి జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుట కీపాపయ్య చాలియున్నాఁడు. చేతు లనేక దినములనుండియు పోటు లేక తీటఁబట్టియున్నవి. వాని కిప్పుడు కొంత బాధానివృత్తి యగునని తోచుచున్నది. మనము నేర్చిన సాముగరిడీల నింకెప్పుడు లోకమునకుఁ జూపఁగలము? రానిమ్ము — ప్రళయము వచ్చినను మంచిదే?" అని వచించెను సూరయ్యగారును ధైర్యముతోడనే మాటలాడిరి. కాని, దుర్నిమిత్తములం దలఁచుకొని విజయమున సంశయము నందఁ జొచ్చిరి. వారి వామభుజలోచనంబులు నపరళముగా నదరఁ దొడంగెను.

ఆ రాత్రియే — వారింక మనుష్యునిఁ బిలచి —

"మీరందఱును క్షేమముగాం! — మీరును పెదమసీపతియు నిరామయులుగా నుందురని తలంతుము. రాజ్యము నంక్షేమియు కలతలు లేక శాంతముగా నున్న విషయమును వేగముగా సర్వవరమునకు వ్రాయింపుడు." అని వ్రాసియిచ్చి నీలాద్రిరాయుని కడకుఁ బంపిరి.

మనుష్యుఁడు సరిగా సామర్లకోట కేఁగి యామఱునాఁడే ప్రత్యుత్తరముం గొనివచ్చెను. అందిట్లున్నది.

"చిరంజీవి పాపయ్య సూరయ్యగార్లకు —

మీతోడ మాటాడవలసిన యత్యావసర కార్యములున్నవి. ఏకార్య మెట్లున్నను మీరు వేగముగా వచ్చి నన్నుఁ గలసికొనవలయును.

శ్రీ రాజా రావు నీలాద్రిరాయణింగారు."

ఆయుత్తరముం జూచిన తరువాత పాపయ్య సూరయ్యగార్ల నమ్మకము స్థిరమయ్యెను. వారేదియో దుర్వార్త వింటిమను భయముతో — నామఱుదినమే సర్వవరమునువదలి సామర్లకోటకు వచ్చి చేరిరి.

పాపయ్య సూరయ్యగార్లు వచ్చిన వార్తను విని గంగాధరుఁడు, సామర్లకోటను వదలి మెల్లమెల్లగా పిఠాపురముం జేరెను. తరువాత పాపయ్య సూరయ్యగార్లు సామర్లకోట కేఁగిరి.

ర వ ప్రకరణము.

పాపయ్య సూరయ్యాగ్ర సంకల్పములు.

పాపయ్యను, సూరయ్యనుఁ జూచి నీలాద్రిరావు కూర్చుండుమని యాజ్ఞచేసెను. వారు సావధానులయి తమ స్వప్న వృత్తాంతముల నన్నిటిని శాంతముగా విశదపఱచి—

"మహాప్రభూ! స్థితిగతుల నన్నిటిని బాగుగఁ బరిశీలించి చూడఁగా నిప్పుడేదో యొక భయంకరసమరము సమాసన్నమగునని తోఁచుచున్నది. సమరమునకు మేము భీతిల్లుట లేదు.—కాని, కొంచెముగా మన పక్షము నపజయశంక గలిగి యున్నది.—ఇంతేకాక,

గీ. కష్టములు వచ్చునప్పుడ కారణముగ
దుర్నిమిత్తంబులు తవాదిఁ దోఁచుచుండు
ప్రాజ్ఞుఁడగువాఁడు తన భావి ఫలముగాఁగ
దాని నెఱుఁగఁగవలయుఁ గృతంబుగాఁగ" (సమరాంగవిజయము.)

అని పలికిరి. నీలాద్రిరాయఁడునుఁ గొంతతడ వాలోచించి,—

"అవును. మీరు చెప్పినవి నిక్కము; అయినను రాజ్యతంత్రజ్ఞుల పద్ధతి నిప్పుడాచరింపఁ దగిన యత్యవసర కార్యమేదో దానిని గావింపుఁడు." అనియెను.

పాపయ్య రాజుంజూచి—"మహారాజా? మమ్మిత్తఱిం బిలువఁబంపిన కార్యమేమి? ఇప్పుడేమి వచ్చినది?" అని యడిగెను.

నీలా—పాపయ్యా! ఇటు చూడుము; రాజ్యమునకు శనివలె గంగాధరుఁడు దాపరించినాఁడు. ఏవిధముచేత నీదుర్భరమగు సమస్యను భేదింపవలయునో యాలోచింపుము. మహీపతిని దాను రాజ్యమునందుంచి నన్నుఁ దొలఁగించు ప్రయత్నములో నున్నవాఁడని తెలిసినది. నేను క్రమముగా రాజ్యము నాక్రమించుకొని కుట్టువానిం జంపింపఁ బ్రయ

త్నించుచున్నాననియు నిది యక్రమమయిన కార్యమనియు వారితో వీరతో ననుచున్నవాఁడట!—
అని నీలాద్రిరాయఁడు తాను వినిన సర్వవృత్తాంతములను వారి కెఱిఁగించెను. ఆమాటలను వినునప్పటికి పాపయ్య సూరయ్యల ప్రకృతి నిమిషములో మాఱిపోయెను. సూరయ్య యతిభీషణాకృతిం దాల్చి,—

“మహారాజా! మీ కింత వంతనొంది యట్టహాసముగాఁ జెప్పుచుంటిరేమి? సూరయ్య పేరువిన్నతోడనే గడగడ వణఁకి వంటయింట దాగుచు వచ్చిన పిఱికిపందయగు గంగాధరుఁడే కాదా వీఁడు చింతపల్లివారి వంశమునం జెఱుపఁ బుట్టినాఁడు. వీని నఱకాల మట్టించు టెంతపని! వదలుఁడు గంగాధరు నొక్కని వధించితినేని భూమియెల్ల నిష్కంటక మగును.”
అని పలికెను. కాని, పాపయ్యకుఁ గ్రోధము కలుగలేదు. ఆయన కిసకనవ్వి యిట్లనియెను—

“దేవా! మనకు సంభవించిన మహాకష్టమిదియేనా!—నేనిట్లని తలంచి యుండలేదు. ఏదో మహాత్కార్యమనుకొంటిని. నల్లిని నలిపినట్లు నలిపివేయఁదగిన గంగాధరునితో యుద్ధమొనరించినచో మన కవమానముగాదా మహారాజా! ఇదయేమి ప్రళయమువచ్చినది! వాని మొగముపాడు మనల నేమి చేయఁగలఁడని తమరు భీతిల్లెదరు?..... అన్నగారగు మాధవరాయణింగారు జీవించియున్నప్పుడే వారితో నేననేకమాఱులు—"బాబూ! గంగాధరుఁడు రావువంశ మహావృక్షమునకు వేఱుపురువు. “అనుచుండెడి వాఁడను. కాని, యా వేఱుపురువును నశింపఁజేయు టెంతటిపని?” అని పలికెను.

నీలాద్రిరాయఁ డదివిని “అవును. నీవు వచించినది నిక్కమే—అయినను మన జాగ్రత్తకొఱకు నేను మైలవరమువారికిని, పెద్దాపురమువారికిని, కోటగిరి వేంకయ్యగార్లకును, వెలిపాలెపుదొరలకును జాబులు

వ్రాసితిని. ఈసిస్తు వసూళ్లలోన వెంటనుండుటకు రెండువందల వంటిద్లును, నూఱ్గురు సౌకర్లును, యేబువందల యెట్టిగొల్లలును రేపు సహాయముగా వచ్చుచున్నారు. ఈ వేయిమందిని వెంట నుంచుకొనుఁడు. మీరు రేపు బయలుదేరి జమాబందికిఁ బొండు. మన కేభయమును నుండఁగూడదు. అయినను జాగ్రత్తగా నున్నందువలన నష్టము లేదు గదా!" అనియెను.

అది యంతయును పాపయ్య సూరయ్యల కిష్టముగా నుండలేదు. వారు రాజుంజూచి—"మహారాజా! పిచ్చుక కొఱకు బ్రహ్మాస్త్రమును వెదకుచున్నారు. ఇది యంతయు ననవసరము." అనిపలికిరి. కాని రాజు బలవంతమున నాసైన్యముతోడ జమాబంది కేఁగుట కనుమతించిరి.

తమ రాకవినియే గంగాధరుఁడు పిఠాపురమునకుఁ బారిపోయె నని పాపయ్యగారికిఁ దెలిసెను. ఆరాత్రి పిఠాపురమునకుఁ బోయి తాను స్వయముగా గంగాధరునితో మాటాడి వాని నా దురుద్దేశమునుండి మఱలింప వలయునని తలంచి పాపయ్యగారా రాత్రి పిఠాపురమునకు బయలుదేరెను.

పాపయ్య సూరయ్యగార్ల వంశానుక్రమణిక తెలియుట కీక్రింద వారి వంశవృక్షమును లిఖించుచున్నాము.

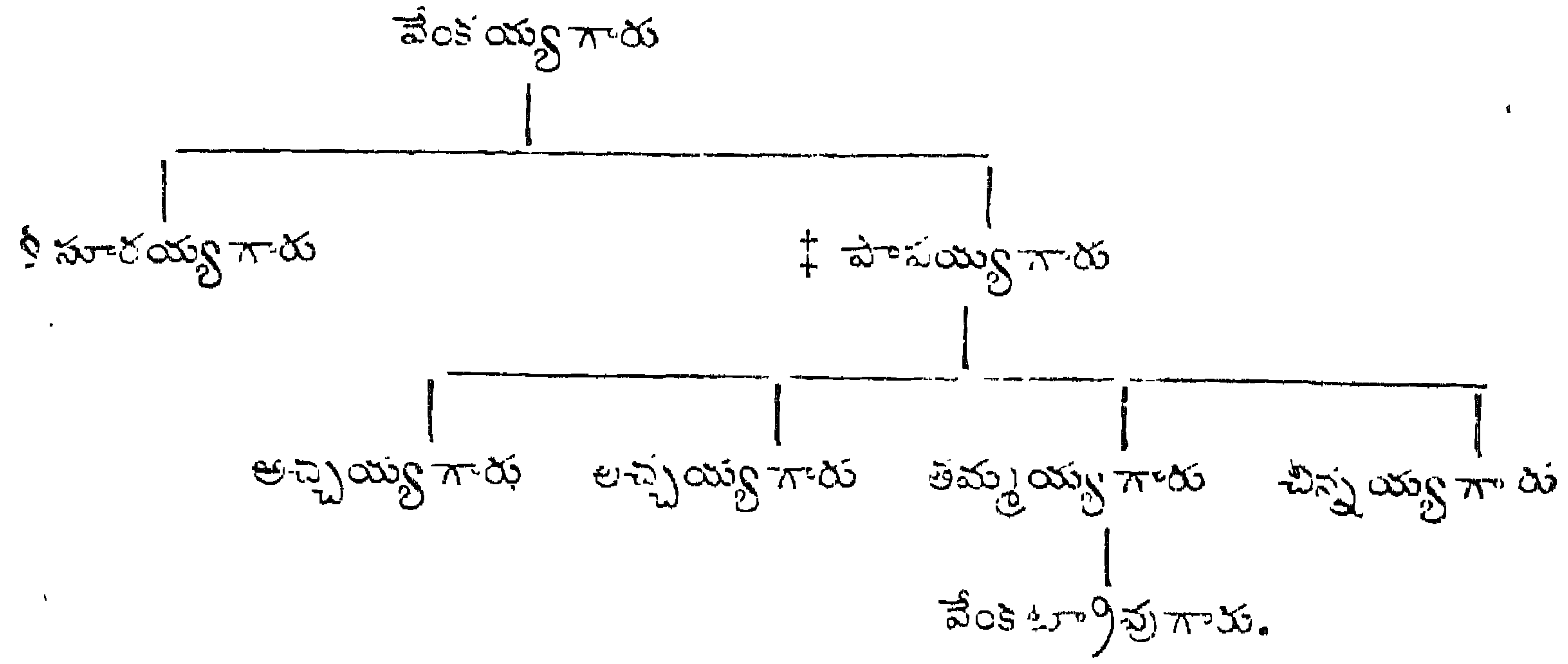

§ దోమాడయుద్ధ వీరుఁడగు సూరయ్యగారు.
‡ దోమాడయుద్ధ వీరుఁడగు పాపయ్యగారు.

౫వ ప్రకరణము.

గంగాధరుఁడు విజయ గాపునరసయ్యగారు.

గంగాధరునకు పాపయ్య సూరయ్యగార్లనిన గుండెబెదురుగా నుండెను. ఆతఁడు పలుమారులు వారిం దలంచుకొనినచో భయము నందుచుండెను. జమాబందీ యొనరించుటకు సర్వవరము నందుండిన పాపయ్య సూరయ్యగార్లను నీలాద్రిరాయఁడు పిలిపించెనని వినినతోడనే గంగాధరుఁడు భయసంచలితుఁడుగాఁ దొడంగెను. వీరలయకాలతుల్యులగు వారి యుబ్బురి నడంచు శౌర్యముఁగల ప్రతివీరులం దన పక్షమునఁ జేర్చుకొనవలయునని సంకల్పించుకొనియెను. ఆతనికి తటాలున నొక వీరుఁడు దృష్టికి వచ్చెను.

విజయగ్రామమున గాపువంశీయుఁడగు నరసయ్యగారను పద్మనాయక వీరాగ్రేసరుఁ డుండెను. ఆయనయుఁ బాపయ్య సూరయ్యగార్లను, నొక్కచోటనే సాముగరిడీలను, శరసంధాన విద్యను నేర్చియుండిరి. అందువలన వారు మువ్వురును సమానమయిన వీరులయి యుండిరి. అందువలన గంగాధరుఁడు నరసయ్యగారికి లేఖ వ్రాసెను. నరసయ్యగారు గంగాధరునిఁ బిఠాపురమునఁ గలసికొనియెను.

రహస్యమందిరమునఁ గూర్చుండి గంగాధరుఁడును, నరసయ్యగారును నిట్లు సంభాషించిరి.

గంగా—నరసయ్యా! నీవు నాకుఁ గడుం గూర్చువాఁడవు. ఇదిగాక, కుమార పెదమహీపతికి నీకు సహోదరుఁ డగును. ఆబాలకుని సంరక్షణమును నీకవశ్యకర్తవ్యములే కదా! నీలాద్రిచర్యలు భయంకరములుగాఁ బరిణమించుచున్న వృత్తాంతమును నీవు వినియే యుంటివి. నీలాద్రి పాపయ్యను సూరయ్యను మన పైకిఁ బురికొల్పుచున్నాఁడు. ఈస్థితిలోన వీరాగ్రేసరుఁడవగు నీవు నాపక్షమున లేనిచో—నెంతో ప

రాభనమే కాక మాధవరాయుని కుమారుఁడగు మహీపతి రాజ్యమున కు రాక దుష్టుఁడగు నీలాద్రి యక్రమముగాఁ బరిపాలించుటనుఁ జూచు చు మనము శక్తిహీనులవలె నుండవలసివచ్చుటయును సంభవించును. ఇంతేకాక,—నొకవేళ మన ప్రాణములకే భీతిగలుగవచ్చును. ఈయు పద్రవముం గడువఁబెట్టఁ గలవాఁడవు నీవుదక్క వేరెవ్వరును లేరు. అసమానమగు శక్తియు—యుక్తియుఁ గల్గినవాఁడవు; ధీమంతుఁడవు. కార్యాలోచనశక్తి పటుఁడవు. నిన్నివ్విధము నేను సహాయమున కర్థించితిని.

నరసయ్యగారామాటకు నిర్లక్ష్యముగా నిట్లనియెను.

నర—నీకింతటి స్వల్పకార్యములకు భీతిల్లువాఁడని నే ననుకొనలే దు. నీవింతటి విశేషవాక్యములం జెప్పవలసిన యవసరములేదు. నా .పయ్య సూరయ్యల పరాక్రమములను నే నెఱుంగనని యూం! కంఠశోషఁ గలిగించుకొని చెప్పుచున్నావు. వారల నిర్జించు టేపాటికార్యము?— అదిగాక—మహీపతి కార్యమే నా కార్యము గాదా? మాధవరాయఁ డు నాకుఁ బితృకల్పుఁడు.

గంగాధరుని కామాటలు వినిన యనంతరమున హృదయ పరి తృప్తిఁ గలిగెను. ఆతఁడు నరసయ్య చేయిపట్టుకొని యానందముం జూపుచు,

—"ఆపదను వచ్చినవాఁడే మిత్రమనఁబడును. మఱువుప బం ధువు లుండియు సమయమున నుపకరింపరేని లేనివారితో సమానమ మనవారు." అని పలికెను.

నరసయ్య గంగాధరునిఁ జూచి,—

గంగాధరా!—నీలాద్రి యన్యాయముగఁ గుమారుని వధించి తాను సింహాసనమునే యాక్రమింపఁ దలంచినచో నెంతటి మహాద్రో హమో తలపోసితివా! నీవు యుక్తమైనపని చేసితివి. బంధుఁడవును

మాతులుఁడవు నగు నీవ్వయిత మాతండ్రి లేనిబాలుని పక్షమునఁ జేరనిచో వాని పనియేమి కావలయును? ఇందు న్యాయపక్ష మవలంబించిన మనకు విజయమే చేకూరఁగలదు. నే నిప్పటికిఁ బని వినియెద.” అని తన బసకుఁ బోయెను.

తరువాత— గంగాధరుఁ డొంటరిగఁ గూర్చుండెను. అప్పటికి సాయం సమయమయి యంధకారము దిశల యందావరించి యున్నది. ఆమందిరములోని కెవ్వరును రానీయవలదని చెప్పియుండుటవలన సేవకు లెవ్వరును వచ్చుటకువచ్చి దీపమునైనను వెలిగించి యుండలేదు — అప్పటనుండి యొక గవాక్షముద్వారా బయటనుండిన యాప్రదోషకషాయకాంతి సంయుక్తమగు బృహదాకాశము; అప్పుడప్పుడే యందు పొడసూపుచుండిన మినుకుమినుకను తారకాసహస్రము నింకను నచ్చటచ్చట లెక్కకొక్క టొక్కటిగా నడయాడుచుండిన పులుఁగులనుఁ గాన్పించుచుండెను.

గంగాధరుని హృదయము భయంకరముగా నయిపోయినది. ఆతని కేవియో దారుణసంకల్పములును, వికల్పములును నేకకాలమునందే హృదయమునందు ద్భూతములగుచుండఁ బోలును. ఆతని వదన మంధకారమున నయితె మెట్టపడియెను. ఆతఁడు తనలో—

“రండు!—రండు!!—అందఱును నొకరొకరుగా వచ్చి గంగాధరుని మాయోపాయమునం బడుఁడు!—ప్రకృతి భయంకరముగా నున్నది. అది క్షుద్బాధను మాన్పుకొనఁ దలఁచి యొకరిని మ్రింగి యొకరిని విడవనున్నదో యెవ్వరి కెఱుక?......వెఱ్ఱి నరసయ్యా! ఏమన్నావు?- నీలాద్రి యన్యాయముగా కుమారుని పక్షము వహించుటా!—నద్రోహముం దలపెట్టుటా!—నేను చేసిన యుక్తమయిన పనిమూడ నగుటవలన— ఏమి?—వేగమే హంతకుని నీలాద్రిని నేక కాల మ్రింగి పిఠాపుర సింహాసనముపై నడుగు పెట్టలేనివాఁడ- నగు గంగాధరరామారాయఁడను—

నరసయ్యా! నరసయ్యా!! ఇంతమాత్రము దెలిసికొనలేక వ్రో డ్డితోఁ బ్రవలో నుంటివిగాదా? అట్లే యుండుము!—నా కార్య సంసిద్ధియగు వఱకును నీవటులే యుండుము. నీవే కాదు—విజయనగరము, సాలూరు రాజులు పదివేల సైన్యముం బంపిన విజ్ఞానశాలు రందఱు నిట్లే యున్నారు......అవును. గంభీరహృదయుఁడగు గంగాధరుని హృదయముం దెలసికొన నెవ్వరితరము? అది సులభగార్యము కాదు—గంగాధరుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెనేని మిమ్ముల్లను మఱచువాఁడు కాఁడు." అని తలంచెను.

కాని, క్రమముగా యాథార్థ్యమంతయుం జల్లారిపోవుటకుం బ్రారంభించెను. నాలుగైదు నిముషములలో నాతని హృదయము శాంతమయ్యెను. వెంటనే యాతనికి పాపయ్య సూరయ్యలు జ్ఞప్తికి వచ్చిరి. గుండెలు దడదడలాడెను. మొగము నందలి యరుణరాగము విలుప్తమై పాండురరక్తిమ దృశ్యమయ్యెను.

"ఛీ!—ఛీ!!—భీరుజనుండనుఁబోలె నేను సయితము పాపయ్యకును గీపయ్యకును సూరయ్యకును గీరయ్యకును గడగడవణకుచుఁ గూర్చుందునే వీర్యసంయుక్తమయిన వెలమకులమున నేను జన్మించి యుండలేదా? పాటివారిం గాంచిపోటు మానిసినయ్యు వెఱపడుటతగునా? నరసయ్య నాకుఁ గుడిభుజమయి యుండ. భయమెందులకు?—ఇఁక నెన్ని దినములో లేదు—సమీపించినది—దారుణసంగ్రామ మధ్యమున పాపయ్య సూరయ్యను వధించి తచ్ఛిరములం బిఠాపురపుఁ గోటకుఁ గాగృధ్రముల కాహారముగాఁ గట్టించెదను......కాని, రహస్యము—హృదయమా! శాంతి వహింపుము—సర్వవిషయములను శాంతముగా జఱుగనిమ్ము. త్వరితపడితివేని సర్వకార్య వినాశమగును." అని తనలో ననుకొనియెను.

ఇంతలో నొక భటుఁ డక్కడకువచ్చి,—

—"మహాప్రభూ! సామర్లకోటనుండి పాపయ్యగారు వచ్చినారు. తమ దర్శనముం గోరుచున్నారు." అనియెను.

ఆమాటలు వినినతోడనే,—గంగాధరుని గుండెలదరెను. ఆతఁడు ప్రకంపితస్వరముతో—

"ఓరీ! ఏ పాపయ్యరా?" అనియెను.

"చిత్రాడ రావుపాపయ్యగారు మహాప్రభూ!"

గంగాధరుని స్థితి యపాయకర మయ్యెను. ఆతఁ డేయుద్దేశముతోఁ దనకడకు వచ్చెనో యదిసయితము గంగాధరునకుఁ దెలియలేదు. ఆతఁడు ప్రత్యుత్తరమేమియుఁ జెప్పఁజాలక నిర్విణ్ణుఁడయినిలువఁబడెను.

---

౬ వ ప్రకరణము.

—:-(o)-:—

పాపయ్యగారు.

ప్రత్యుత్తరమునకై కొంచెముసేపు వేచియుండి సేవకుఁడు గంగాధరునిఁ జూచి,—

"మహాప్రభూ! దొరవారు ద్వారమున వేచియున్నారు. ఏమని చెప్పుమని సెలవు?" అనియెను.

గంగాధరుని మతి చెడిపోయి యుండెను. ఆతఁ డేమియుఁదోపక నప్పటి కనుకూలముగా—"లోపల లేరని సాగనంపుము." అనియెను.

ఆమాట యనుటతోడనే వారికిగంభీరమగు నొకమాటవినఁబడియెను

"ఏమోయిగంగాధరా! ఉండియే లేననిపించుకొనుచున్నావేమి? ఉండి లేనివాఁడ వయితివా!"

అది పాపయ్యగారి కంఠస్వరము—పరిహాసపూర్వకముగను సక్రోధముగను, గంభీరముగను నుండెను. భయకంపితుఁడై గంగాధరుఁడు తలయెత్తి చూచెను. ఎదుట నాజానుబాహువులతో భీకరారుణాక్షులతోడ నొక విగ్రహము కాన్పించెను. గంగాధరుని గుట్టు బయటఁబడియెను. ఆతఁడు వణఁకుచు తత్తరపడఁ జొచ్చెను.

పాపయ్య, దానికాముందాటి లోపలం బ్రవేశించుచు —

"ఈచీకటింటిలోఁ గూరుచుండి లేదని చెప్పుమని పలుకవలసిన దొంగతనము నీకేమి వచ్చినది?" అనియెను.

గంగాధరుఁడు కాతరస్వరముతో,

"అది వేఱువిషయము లెమ్ము. ఈవృత్తాంత మేకాదు. నీవెప్పుడు వచ్చితివి—" అనియడిగెను.

పాపయ్య,—"తుద క్షీణమగు కపటవర్తనమును నేర్చుకొంటివా?—" అని తనలో ననుకొని—

నీతోఁ గొన్ని విషయములను మాటలాడవలయునని వచ్చితిని. ఈగ్రహచార మేమి? ఈయింటినుండి బయటకు రమ్ము మాటలాడవచ్చును." అనియెను.

గంగాధరుఁడు మాటలాడకుండ నామందిరమును వెలువడి పాపయ్యను వెంబడించుచు బయటకువచ్చెను.

గంగాధరుని మనస్సు మనస్సులో లేదు. ఆతనివాతి పరిస్థితియు సమునుఁ దలక్రిందులయి వివిధపరివర్తనములం గాంచుచునే యుండెను.

ఇద్దఱును బయటి యాసనములపైఁ గూర్చుండిరి. గంగాధరుఁ డచ్చటనున్న యొకరిద్దఱు సైనికుల నావలకుఁ బొమ్మని చెప్పెను. అచ్చట గంగాధరుఁడును, పాపయ్యయుం దక్క వేరెవ్వరును లేరు.

పాపయ్య గంగాధరునిఁ జూచి—

"గంగాధరా! నేను నీ విషయమై కొన్ని వినరాని మాటలను విని యది నిజమేమో యని నీవలనఁ దెలిసికొనవలయునని వచ్చితిని." అనియెను.

గంగా— తెలిసికొనుము.

పాప—నీవు పెద్దవాఁడవు. పదిమంది బంధువులలోఁ దలయెత్తుకొని తిరుగుచున్నవాఁడవు. రాజబంధుఁడవు. దుష్కీర్తిఁ గలిగినచో పాడయిపోవుటకుఁ గారణమగును. రాజ్యశాంతికి భంగముఁ దెత్తువు.

రాజుపైఁ గుట్రలు పన్నుచుంటివని తెలిసినది. నీలాద్రి నీకే మపకారము చేసినాఁడు. మాధవరాయని పరిపాలనమునకును నిప్పటికిని నేమి భేదము వచ్చినది. కుమారమహీపతికి రాజ్యమీయక నీలాద్రి తానే యపహరింపఁ దలఁచినాఁడని వారితో వీరితోఁ బల్కితివఁట! ఇది మిగుల నసంభవము కాదా!—నీలాద్రి యెన్నఁడయిన నట్టితలంపు గలిగి యుండెనా? అట్లాలోచించెనని నీవెట్లు తెలిసికొంటివి. అట్లు నిజముగా నాలోచించినను నష్టపడఁ గలిగినది నీవా!—గంగాధరా! పాపయ్యను సూరయ్యను మఱచిపోయితివా! చిన్నప్పుడాటలలో నొకమాఱు నిన్ను చాపచుట్టగ నెత్తుకొనిపోయి పాతగయలో ముంచితివి. జ్ఞప్తికి వచ్చినదా! నాఁటి నుండియును పాపయ్య సూరయ్య లనిన నీకు ప్రక్కబెదురు లేదా!—నీలాద్రిపయి నీ వేమాత్రము చేయి చేసికొనినను నీరక్తముం గనులఁ జూచితివని తలంపవలసినదే!—రేపటిదినమే మేము జెమాబందికిఁ బోవుచున్నాము. నేను హితముఁగోరి ముందుగా నింత వచించుచున్నాము.

ఉ. ఈసున సైన్యసంఘముల హీనములం గడుసేకరించి పే
రాస వహించి శిస్తులన యంబు వసూలొనరింపఁ జూచినన్
రోసముఁ బూని వీరలయ రుద్రులు పాపయ సూరయాఖ్యులా
యాసము లేక సర్వబల మంతముఁ జేర్చెదరంచు నెంచుకో!!

ఇంతేకాక—గంగాధరా!—

ఉ. ఓటమి లేక మత్తగజ యుగ్మము పెన్మడువుం గలంచి న
ట్లాటవికాగ్రవీరసుభ టాంచిత సైన్యము తోడురాగ పో
రాటపుసత్తరంగ కమ లాకర తోయములందుఁ జొచ్చి యీ
పోటరిసోదరుల్ సుభట భూరిమృణాళతతిన్ హారింపరే.

మ. సమరంబందునఁ బీఠికాపురచల త్సైన్యాగ్ని యుద్ధాభి యా
చ్ఛమదారణ్యముఁ గాల్చి ప్రజ్వరిల నా సంరంభముం గాంచి స

త్రిములగు నాలోచన లేవో తోచుచున్నవి. వాకిటిలోననే వీరయ్య తమ్ముని కుమారుఁడగు రామయ్య యను బాలుఁడు నిలువఁబడియుండెను; కాని, పెదతండ్రి స్థితినిఁగనిపెట్టి నాతండు మెల్లమెల్లగా నచ్చట నుండి తప్పుకొనుచుండెను. తూలుచుఁదూలుచు నింటిలోనికివచ్చు వీరయ్య దీనింగనిపెట్టి—

"పోకు—పోకు—ఓరిభడవా—అప్పుడే లోపలకుఁ బోవుచున్నావా? ఇటు రావేమి! చూడు రామయ్యా! నీకు ప్రపంచ జ్ఞానము తక్కువని చెప్పవలసి యున్నది. కాట్రాజు కథ విన లేదా! [illegible] రాట్రీల కథ తెలియదా! వాళ్లకున్న జ్ఞానము నీకు లేదు—కొప్పుగొంపలో నెంమలకుఁ బుట్టితివిరా!—రామూ!—ఇటురా మీ అమ్మనడిగి నాల్గు రూపాయలు నాలుగే తీసికొని బజారునకుఁ బో—వినుచున్నావా? జాగ్రత్తగావిను—ఆప్రక్క సందులోని అప్పన్నపాకిరి యింటిలోనికిఁ జూడు. ఒకవేళ మన నారాయుఁడు, సుబ్బయ్య వచ్చియుందురు. వాళ్లు కాచుకొనియుందురు. వాండ్రచ్చట నుండిరేని—అవంగతివచ్చి నాతో చెప్పు—పో—పో—తొందరఁగా పో—" అనియెను,

వీరయ్య సందిగ్ధావస్థలోఁ బడిపోయెను. నాలుగు రూపాయలందికొనిపోయి యేమి చేయవలయునో—పెదతండ్రి చెప్పలేదు. అడిగిన నేమనునోయని భయము—తుదకు ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని—'రూపాయ లేమి చేయవలెను?" అనెను.

"ఆఁ! అడ్డే—అడ్డే—అడిగెదవో లేవో యనియే కనిపెట్టుకొని యుంటిని. ఈ మాత్రము గ్రహింపలేకపోతివా? నాలుగురూపాయిలను తీసికొనిపోయి—ఎంత యిచ్చినను సరే—మంచి చిక్కని కైపు గల కొబ్బరికల్లు తీసికొనిరా!—"అని వీరయ్య యాజ్ఞాపించెను. రామయ్య లోపలకుఁబోయి పెదతల్లితోడ—వీరయ్య పలుకులనుఁ జెప్పెను. ఆమె మొగము ముడుచుకొని—

"దొరలు చాముల్లకోటనుంచి శిస్తులకొఱకు వచ్చినారు. నానా కష్టములంబడి శిస్తుసొమ్ము పూర్తి చేసి యుంచినాము. ఇప్పుడు దాని లోనుండి యీతాగ్రిసుకు కొఱకు కొంత వ్యయపఱచినచో తిరిగి పూర్తి చేసికొనుటకు మహాకష్టము." అనియెను.

పిల్లవాఁడు—"ఇప్పుడేమి మాటలాడినను మన బుఱ్ఱలు గొట్టు స్థితిలో నున్నాఁడు. తరువాత సర్వవిషయముల నాలోచించుకొందము. ఇప్పుడు నాలుగు రూపాయల నిమ్ము." అనియెను.

వీరయ్యభార్య తనలో—"ఈ తాగ్రిన స్థితిలో వచ్చి వారు శిస్తుల నడిగినచో సొమ్మియ్యలేకుండుటయే కాక, తగవుకూడ వచ్చునేమో యని తోచుచున్నది. రాజులతో తగవులనిన సామాన్యముఁ గాదు. ఏమి వచ్చునో తెలియదు. అందుచేతను నే నేమి చేయను." అనుకొనియెను.

వీరయ్య బయటి మంచముపై తన శరీరమునుఁ దా నెఱుఁగని చిదానందస్థితిలోఁ బరుండియున్నాఁడు.

"అక్కడుంటేనేమిరా మన మిక్కడుంటేనేమిరా! ఊరికే రెణ్ణాళ్లపాటువుండి పోయేటందుకూ!......ఓసీ—యీనాటిదానా! రేపు మూటా ముల్లేకట్టూ—బ్రహ్మంగారి తత్త్వంలో యెక్కడున్నా వొకటే అన్నాఁడు. ఈవేళ యింట్లో రేపు మంట్లో—ఈపాడు దోమాడలో నుండుటకు నాకిష్టములేదు. మామిళ్లపొలము యిసుకపొలము తెగనమ్మి వేయుదును. బుచ్చయ్య—సామి చెఱియొక వాటా వేసికొని కొనెదననుచున్నారు......పిల్లా నీకు భూమి యమ్మెదననిన కోపముగా నున్నట్లున్నది. అప్పుడే మొగము ధుమధుమలాడుచు సెగ యెక్కవయిన మినపరొట్టెవలె నగుచున్నది. నీకు కోపమెందుకే—నీపుట్టింటి కుంకుమమాన్యం నీక్రింద వదలిపెట్టెదనులే—నేను పోయినను నీ కక్కఱకు వచ్చును. మనోవృత్తిక్రింద—నీ బాబుగా రిచ్చినది నేను తినెద ననుకున్నావా! వెఱ్ఱిదానా! భూమి యమ్ముటమాత్ర మెందుకనుకొన్నావు—కాశీయాత్ర కోసరము—"

భార్య మనస్సు చివుక్కుమనియెను. మనుష్యుని నోటవెంట వాక్యములును వాని శుభాశుభ భావిఫలముల ననుసరించియే యుండును. ఆమె—తన హృదయమునకూడా నాతని వాక్యముల నన్నిటిని సమన్వయించుకొని యశుభమునకుఁ దల్లడిల్లఁ దొడంగెను. విచారించుచున్న భార్య మొగమువంకఁ జూచి వీరయ్య "పిల్లా! ఏడుపుగొట్టు మొగము. ఎప్పుడు నేడుపేనా?" అనియెను.

భార్య యిఁక తాలిమి నిలుపలేక—"ఇఁక పదుండుఁడు; వెఱ్ఱి మాటలాడక!" అనియెను.

"హా హ్హా హ్హా హ్హా! పిల్లా! వెఱ్ఱిబాగులదానవు సుమా! నావి వెఱ్ఱి మాటలా! నేను తాగితి ననుకొనుచున్నావు. మన వేమన్నగారేమి చక్కని వేదాంత మార్గమును చెప్పినాఁడో తెలియలేదా!—

ఆ. తాగి తాగి తాగి ధరణిపైఁ బడుదాక
తాగనేని తన్నుఁ దాను తెలియు
తాగిలేనివాఁడె తాగుబోతరయంగ
విశ్వదాభిరామ! వినురవేమ!! —

చూచితివా! పిల్లా— కటకంలో కాటంరాజు కామమ్మను చంపఁబోయినప్పుడు వేదాంతమార్గము చేతనేకాదా కామమ్మ స్వర్గమునకుఁ బోయినది.

"ఆ. గాజుకుప్పెలోన గడగుచు దీపంబు
యెట్టులుండు జ్ఞాన మట్టులుండు
తెలిసినట్టివారి దేహంబులందును
విశ్వదాభిరామ! వినురవేమ!!" అని చెప్పినాఁడు.

భార్య ఆతనిమాటలనువిని విచారింపఁదొడంగెను. ఏదియోదారుణకార్యమే జరుగనున్న చిత్రచర్య లామె హృదయమునఁ దోపఁ దొడంగెను. ఇంతలో కల్లుముంతనుఁ బట్టుకొని రామన్న వచ్చెను.

రామన్నను జూచి భార్యలోపలకుఁ బోయెను. రామన్ననుఁ జూచి—
వీరయ్య

"అప్పుడే వచ్చితివిరా! నీకాళ్లలో పాదరస మున్నదిగాని రక్తము లేదు." అనిపలికి—యామొంతనుఁ దీసికొని మాత్రి రెండుగుటుకలను మ్రింగి—"రామా! మనవాళ్లు నారాయుఁడు సుబ్బయ్య యేమయినారు!" అనియెను.

రామ—వారువచ్చి నీకొఱకు కనిపెట్టుకొని యున్నారు. ఈదినమున నీవు వచ్చెదవో లేదో కనుఁగొమ్మని చెప్పినారు.

"ఆ!—ఆ!—నిజమేనా!" అని పలుకుచు వీరయ్య లేచెను. ఆతఁ డిప్పుడు నారాయుఁడు సుబ్బయ్యలతో జూదమాడుటకుఁ బోవలసియుండెను. డబ్బు భార్య నడుగవలెను. వీరయ్య వెనుకఁదీయఁ జొచ్చెను. కాని, జూదమునకుఁ బోవలయునని మిగుల తొందరగానుండెను. ఏమయినను మంచిదే యని తలఁచి—

"రామా!—మీయమ్మనడిగి యిప్పు డెంతసొమ్ము తీసికొనిపోయితివి?" అని యడిగెను.

"నాలుగురూపాయలు—"

"నాలుగురూపాయలా!—ఇప్పుడు నాలుగువంద లడిగితీసికొనిరమ్మ—.....సంశయింపకు—నారాయుడి కాటరాను—సుబ్బిగాడాటగాడే కాని, పట్టితులువ—వాఁడు నన్ను గెలువ లేఁడు—వాఁడికిప్పుడు దినములు మంచివిగావు. నాలుగువందలు తీసికొని పోయితినో—నాలుగువేలు తెచ్చెదను. నాకు గురుఁడు పదకొండింట నున్నాఁడని నీకుఁ దెలియదా!—పో—పో—"

"బాగుగానే యున్నది." అని తనలో ననుకొని రామన్న లోపలకుఁ బోయెను. కాని, యచ్చట నామె కనుపడలేదు. రామన్న మెల్లగావచ్చి—"అమ్మ యెక్కడకో వెళ్లినది. బహుశః నీళ్లు తెచ్చుటకొఱకై యుండును." అనియెను.

వీరన్న భార్య—రామన్న తెచ్చిన వర్తమానమును విని జూదమునకు డబ్బియ్యవలసి వచ్చునని యే పొరుగింటికిఁ బోయియుండెను. దానిని గ్రహించి వీరన్న మెల్లగా లేచి లోపలకు వచ్చెను. ఆతఁడు తూలుచుఁ దూలుచువచ్చి పెట్టె బ్రద్దలుకొట్టెను. పెట్టెను బ్రద్దలుకొట్టి యాతఁడు లోపలనున్న నాలుగువందల రూపాయల సంచులనుఁ జూచెను. ఆతఁడు వికాశమునుఁ జెందిన మొగముతో—

"నా ధనమిదే—నా సిరియిదే—పదివేలు—ఛీ—నా బుద్ధినుండగించినదా! పదిలక్షలు గణించఁగలను." అనుకొనియెను.

కాని, యింతలో నాతనిచేతు నెవ్వరో వెనుకనుండి వచ్చిపట్టుకొనిరి. ఉలికిపడి వీరయ్య వెనుకకుఁ జూచెను. అది యాతని భార్యయే! ఆమెనుఁ జూచి వీరయ్య భయకంపితుఁ డయ్యెను. ఆతఁడు దొంగతనముం జేయుచున్నవాఁడు. దొంగ దొరికి పోయెను. వీరయ్య పండ్లికిలించి నవ్వుచు—నామె చేతులను పట్టుకొని—

"పిల్లా! దొంగ దొరికిపోయినాఁడు—కాని, డబ్బుమాత్రము వదలఁడు. ఈరోజున నాలుగువందలతో నాలుగు లక్షలను సంపాదింపక పోయినచో నా పేరు వీరయ్య కాదు. వదలు-ఇప్పటికివదలు పిల్లా—" అనియెను.

ఆతఁ డామె కాళ్లపైఁబడి మాటిమాటికిని మ్రొక్కుచుండెను. త్రాగి యొడలు తెలియని వీరయ్య నామె యేమనఁగలదు. ఆపరవస్థనుఁ జూచి విచారించుచు నామె "ఇదియేమి గ్రహచారము—త్రాగుడుక్రింద కొంతయు జూదముక్రింద కొంతయు వెచ్చించి యిల్లుగుల్లచేయుచున్నారు. పెట్టెలను బ్రద్దలుచేసి ధనమును సంగ్రహించుటకు నయితము నేర్చినారు. నేను దీనినంతను సహింపలేను. పిఠాపురపువారిలు విస్తులకు వచ్చినారు. ఇప్పుడేమి యిచ్చెదను?" అనియెను.

ఆమాటలువిని వీరయ్య భీకరమయిన స్వరూపముతోఁ గేకవేయుచు లేచి నిలువఁబడెను. ఆతనికన్నులెఱ్ఱగా నుండెను. సహజభయంకరమయిన మొగమిప్పుడు పిశాచమువలె నున్నది.

“పిఠాపురపుదొరలా!—పిఠాపురపుదొరలు నన్ను వీరయ్యనని యెఱుఁగరనుకొంటివా! ఈసంవత్సరముకూడ పిఠాపురమునకు శిస్తులు కట్టెదమనుకొనుచున్నావా! వెఱ్ఱిముండా నోరుమూసికొనలేక పిఠాపురపు శిస్తులు శిస్తులని కొట్టుకొని చచ్చుచున్నావేమి? గంగాధరరావు గారన్ని సంగతులను నాతో చెప్పినాఁడు. ఒకదెబ్బకు పాపయ్య—ఒక్క—దెబ్బకు సూరయ్య మాఱుమాటాడిన నింకొకదెబ్బకు నీవు.”

భయంకరముగా రాక్షసునివలె గంతులుపెట్టుచున్న వీరయ్యకు భయపడి భార్య యచ్చటనుండి తొలఁగి మెల్లమెల్లగా నావలకు వెడలిపోయెను. తరువాత, వీరయ్య యాపెట్టెనంతను తలక్రిందులు చేసెను. అందున్న నాలుగువందలను మూటఁగట్టుకొనెను. పోవుచుఁ బోవుచు నాతఁడింకొకమాఱు కల్లుముంత దగ్గఱకుఁ బోయెను. దాని నంతను వట్టిదిచేసి—“గమళ్ల ముండకొడుకు చంద్రిగాఁడు కొంచెమె పోసినాఁడు. కాని—నా చేతిలో పడకపోఁడు.” అనుచు దారియంతయు నుమియుచు నిల్లువదలి వెడలిపోయెను.

---

౬ వ ప్రకరణము.

ద్యూతమందిరము.

ద్యూతమందిరములోనికి తూలుచు వీరయ్య ప్రవేశించెను. అచ్చట నారాయుఁడును, సుబ్బయ్యయు నుండిరి. వారు వీరయ్య యంత ప్రబలముగా సురాపాన మొనరించి యుండలేదు. వారు జాగ్రదవస్థలో నుండిరి. “వీరయ్యకిప్పుడే తెల్లవారినది!” అని నారాయుఁడు పరిహాసముగా ననియెను.

వీర—మా యింటిముండ పోరుపడలేక పోయితిని. ఈదినమున నాలశ్యమున కిదే కారణము.

సుబ్బ—తిరువాత నింటిముండల విషయమయి మాటలాడుకొనవచ్చును; కాని! యిప్పుడాట మొదలు పెట్టుడు.

వీరయ్య స్పృహ తెలియనిస్థితిలో నుండుటచేత—నాతనిస్థితి తీవ్రముగా నుండెను. మాటలు తీవ్రములు—నడక తీవ్రము—అన్నియు నట్లేయుండును. అతఁడు ప్రతిపందెము నాసాదుతా నే గెలుచుకొందు ననుకొనుచుండెను. సుబ్బయ్యయు, నారాయుఁడును నొకరి మొగము లొకరు చూచుకొనిరి. వారేమియో సౌంజ్ఞలనుఁ జేసికొనిరి. దానిని వీరయ్య కనిపెట్టలేను.

ఆట ప్రారంభించిరి. వీరయ్య యేబది రూపాయలను కాఁపుఁగాచెను. ఏఁబదిరూపాయల కాతని కామూఁడు నూటయేఁబది రూపాయలు వచ్చెను. వీరయ్యకొడలు తెలియలేదు. ఆనందమున శరీరము పరవశమయ్యెను. అతఁడు పకపకనవ్వుచు—నారాయుని సుబ్బయ్యనుఁజూచి "సుబ్బయ్యా! మాయింటిది వెఱ్ఱిబాగులది—నేను త్రాగితినని నాకొడలు తెలియదని డబ్బు పాడుచేయుదునని దానినమ్మకము. నేనిప్పుడు పాడుచేయుచున్నానా? ఏఁబదిరూపాయలతో నూటయేఁబది రూపాయలను సంపాదించితిని. నిముసములో నూఱురూపాయలు—నాల్గువందలతో—నీదినమున నాల్గులక్షలను సంపాదింపవలెను. ఏమి! నారాయుఁడూ! మాటాడవేమి? నామాట లబద్ధమా!" అనియెను.

నారాయుఁడు సుబ్బయ్య శిరఃకంపముచేయుచు నవ్వి— "అవునవును. అభ్యంతరమేమి?" అనియెను.

తిరిగి యాటఁ బ్రారంభించిరి...ఆయాటకు వీరయ్య నూఱు రూపాయల నొడ్డెను. నూఱు రూపాయలకును మూఁడువందల రూపాయలను గెలచుకొనియెను. ఈనూఱు వీరయ్య యానందము వర్ణనాతీ

తమయిపోయెను. ఇప్పుడు వీరయ్య తన ధనము నంతను నొక్కసారి చూచుకొనెను. అది యేఁబదివందలయి యుండెను. పదినిముసముల లోపల మూఁడువందల చొప్పున గంటలో నెంతసొమ్ము సంపాదింపవచ్చును? ఆలెక్కను దినమున కెన్నిరూపాయలు సంపాదింపవచ్చును? వీరయ్య యొక్క మూఢ లెక్కయంతయు హృదయమునఁగావించుకొని సంతోషముచే నోడలు పట్టలేక పకపకనవ్వఁ జొచ్చెను.

“వెఱ్ఱిముండకొడుకా! ఎగిరిపడకు—” అని సుబ్బయ్యయును, నారాయుఁడును తనలో ననుకొనిరి. తిరిగి యాట ప్రారంభమయ్యెను. వీరన్నను జూచి—సుబ్బయ్య,

“ఈమాఱు పందెమెంత?” అనియెను.

అప్పుడు వీరయ్య తనలో—“ఈమాఱు నాలుగువంద లొడ్డితినేని పండ్రెండువందలను గణింపవచ్చును.” అని తలపోసి “నాలుగువందలు.” అనియెను. తిరిగి ఆటను బ్రారంభించిరి.

వీరయ్య ఆటను అతిప్రీతితోఁ బరీక్షించుచు తనలో—“పండ్రెండువందలు—పండ్రెండువందలు—” అని గొణుగుకొనుచుండెను. కాని, యదృష్టము తలక్రిందులుగాఁ దిరిగిపోయెను. ఈమాఱు వీరయ్య గెలువలేదు. నాలుగువందల రూపాయలును నారాయుఁడు గెలుచుకొనియెను.

ఈమాఱు వీరయ్యకు రోష మధికమయ్యెను. ఆతఁడు సుబ్బయ్యనుఁజూచి—“ఎల్లప్పుడును నేనే గెలుతునా?”అనియెను. సుబ్బయ్య నారాయుఁడి మొగము నోరకంటఁ జూచి కొంచెముగా నవ్వి—“అవును.” అనియెను. తిరిగి ఆట ప్రారంభమయ్యెను. ఆటలోన రెండువంద లొడ్డిరి. ఈమాఱు రెండువందలను నయితము వీరయ్య యోడిపోయెను. వీరయ్యకు రోషము మిక్కుటమయ్యెను. గర్భశోకము పొందుచుండెను. దానితోపాటు కల్లు పట్టువదలుచు కైపు తగ్గుచుండెను.

ఆతని కన్ని విషయములును జ్ఞప్తికి వచ్చుచుండెను. ఆఱువందల రూపాయలు నష్టపడిపోయెను. ఈసారి తప్పక గెలువవలయునని సంకల్పించుకొనియెను.

«ఒడ్డు—నూఱురూపాయలు» అనియెను.

ఆట ప్రారంభించిరి. వీరయ్య మొగము తెల్లఁబడిపోయెను. ఆటపోయినది. ఆతని కింకే యాధారమును లేదు. దరిద్ర్యమంతయుఁ జెల్లిపోయెను. కల్లు పట్టుతయు వదలినందున ధననష్టమునందలి పరితాప మిప్పుడు తెలియుచుండెను. రోషముచే కన్నులెఱ్ఱబడియెను. ఆతనికిప్పుడు సుబ్బయ్యను, నారాయుని మ్రింగివేయవలయునని యున్నది. తిరిగి యాట ప్రారంభింపవలయునన్నచో ధన మేమియును లేదు. ఇచ్చట నాడుటకు లేదు. శిస్తులు కట్టుటకు లేదు. ఆవల భార్యముఖమును జూచుటకు లేదు. ఇట్టియవస్థలోఁబడి వీరయ్య తల్లడిల్లఁ జొచ్చెను. ఆతని మనస్సు సంచలిత స్థితియందుండెను.

అప్పుడు నారాయుఁడు సుబ్బయ్యను చూచి నవ్వుచు «సుబ్బయ్యా! నాల్గులక్షలను జయింపఁగల వీరయ్యవద్ద నిప్పు డేమియును లేదా!» అనియెను.

వీరయ్య కామాటతో శరీరము భగ్గుభగ్గున మండిపోయెను. ఆతఁడు ప్రక్కనున్న కఱ్ఱఁ దీసికొని లేచి నారాయుఁడిపైకి లేచెను. నారాయుఁడును నచ్చటనున్న యింకొక కఱ్ఱను దీయఁబోయెను. కాని, సుబ్బయ్య అడ్డమువచ్చి—«వీరయ్యా! ఇది తగవులాడుకొను స్థలము కాదు. తిన్నగా ఆట నాడుము. లేదేని యింటికిఁ బోవుదము.» అనియెను.

వీరయ్య క్రోధముతో «మీకపట మంతయును నే నెఱుంగక పోలేదు. ఇంతటి ధననష్టముంబొంది నేనుకూడ మీతో నింటికి వచ్చెదనా! కూర్చుండుఁడు. సుబ్బయ్యా! నాకు రెండువందలు బదులిమ్ము. ఈయాటలోఁ దీర్చివేసెదను. ఈయాటకు రెండువందలొడ్డుము.» అనెను.

సుబ్బయ్య సమ్మతించి—"ఈ యాటతో నిచ్చి తీరవలయును." అనిపలికి తన హస్తమునుంచి యాటను బ్రారంభించెను.

ఈమాటు నయితేను వీరయ్య యోడిపోయెను. వీరయ్య తెల్లమొగము వేసెను. ఆతఁడు చేతులు పిసుకుకొనుచు నిస్పృహుఁడై యచ్చటఁ గూరుచుండెను. ఆతని కేమియుఁ దోచుటలేదు. వెనుకటి కష్టమంతయు నుండఁగా—సుబ్బయ్యకు రెండువంద లప్పుపడియున్నాఁడు. దానినిఁ దీర్చుటెట్లు?

వీరయ్య స్థితిగతుల నన్నిటినిఁ జూచి నారాయుఁడు లోలోపల నే మహానందము సంభవించెను. సుబ్బయ్య యాతనిఁజూచి—"నారెండువందలనిచ్చి కదలవలయును." అనియెను.

వీరయ్య "నాయొద్ద నిప్పుడెక్కడిది యున్నది; తరువాత నిచ్చెదను." అనియెను.

సుబ్బ—నాకది తెలియదు; నీవిచ్చెదవా లేదా!

వీర—అప్పుడు. గెలువకున్న నెట్లిచ్చెదను?

సుబ్బయ్యకు కోపమువచ్చెను; సుబ్బయ్య వీరయ్య బలవంతుఁడని యెఱుంగును. అయినను తనకు నారాయుఁడు గలఁడను ధైర్యమొకటి. తాగియుండిన వీరయ్య తన్నేమియుఁ జేయలేఁడని ధైర్యమొకటి. ఈ రెండు ధైర్యములతో సుబ్బయ్య వీరయ్య ననరానిమాటల ననఁజొచ్చెను. వీరయ్య ప్రకృతివలననే శాంతుఁడుఁగాఁడు. అందానాఁడు త్రొమ్మిదివందల నోడిపోయి కడుపుమసలియుండెను. అందువలన నాతఁడును మాట మసలఁ దొడఁగెను. ఇట్లిరువురును కొంతతడవు వాగ్యుద్ధముం గావించుకొని తుదకు చేతులకు నయితేను కలుపుకొన సిద్ధముగానుండిరి. అక్కడనున్నయనుచరుఁ గవాటము నెవ్వరో తట్టఁజొచ్చిరి.

అందఱును నిశ్శబ్దముగా నుండిరి. ఆట యెవ్వరికినో గోచరమయియుండఁ డగు ప్రశ్నమును నారాయుఁడు తలుపుఁ దెఱచి చూ

చెను. సమున్నత శరీరముఁగల యొక పెద్దమనుష్యుఁడు లోపలఁ బ్రవేశించెను.

ఆతనిఁ జూచుటతోడనే గుర్తుపట్టి వీరయ్య యాయనకు నమస్కారముచేసి "ఓహో! చింతపల్లి గంగాధరరామారావుగారా!" దయచేయుఁడు; అని కూర్చుండుట కొక యాసనము నిచ్చెను.

గంగాధరుఁడు కూర్చుండకయే—

వీరయ్యా! నీతో నవసరమగు పనియున్నది. అనియెను. వీరయ్య మొగము వెలవెలఁబారఁ గోడంగెను. ఈదుర్వ్యవహార మాతనికిఁ దెలియునేమో యని వీరయ్య భయముతో "వచ్చెదను." అని పలికి తలవంచుకొనెను.

ఈవిషయముల నన్నిఁటినిఁ దిలకించి యనుమానముతో గంగాధరుఁడు—"ఈయల్లరి యంతయు నేమి? మీరు ముగ్గురు నిచ్చట నేమి చేయుచున్నారు?" అనియెను.

సుబ్బయ్య సర్వవృత్తాంతములనుఁ జెప్పివేసెను. గంగాధరుఁడు నిర్లక్ష్యముతో—"ఇంతేనా! నీకీయవలసినది రెండువందలేనా?" అనియెను.

సుబ్బ—అంతే—

గంగా—ఇదిగో నీరెండువందలు—

గంగాధరుఁడు వెంటనే రెండువందల రూపాలనుఁ దనజేబులోనుండితీసి యిచ్చివేసెను. వీరయ్య కపరిమితసంతోషముఁ గలిగెను.

గంగా—వీరయ్యా! సుబ్బయ్యా! నారాయుఁడూ! ఇప్పుడుమీతో నొకరహస్యమగు రాజకీయవ్యవహారముఁ గలదు. చెప్పెదను కూర్చుండుఁడు.

గంగాధరుని మాటను ముగ్గురును శిరసావహించి యచ్చటఁగూర్చుండిరి. గంగాధరుఁడును నాసీనుఁడయ్యెను.

నవప్రకరణము.

—:-(0)-:—

దోమాడలోని సమ్మె.

గంగాధరుఁడు వీరయ్యను, సుబ్బయ్యను, నారాయణునిం జూచి యిట్లనియెను—

వీరయ్యా! సుబ్బయ్యా! నారాయుఁడా! మీ రీమాటలను జాగరూకతతో వినవలయును. ఇది సామాన్య విషయము కాదు. పితాపురాధీశ్వరుఁడగు మాధవరాయఁడు చనిపోవునప్పుడు కుమారుఁడగు పెదమహీపతిని నా చేతులలోఁ బెట్టి—"బావా! రేపటినుండియు నాతమ్ముఁడు నీలాద్రి సర్వాధికారము నెఱపును. నిజము లోన వానికి రాజ్యకాంక్ష కొంచె మధికమయినదే! కావున నీవు వానిని పాముం జూచినట్లు చూడవలయును. నీలాద్రి యెన్నఁడో యొకనాఁడు పెదమహీపతిని కాటు వేయకమానఁడు. ఇది తరతరములనుండియు వచ్చుచున్న పితాపురసంస్థానముగాని వేఱుగాదు; నిన్నే నమ్మియున్నాను. కుఱ్ఱవాఁ డెదుగునప్పటికి వానికి రాజ్యము ప్రాప్తించు నుపాయముచూచి నీవురక్షింతునని యభయమొసంగిననే కాని, నాప్రాణము లానందముతో నీ శరీరమును వదలవు." అనిపలికెను. నేనట్లే చేతిలో చేయివైచితిని. ఇది యంతయును మాధవరాయని చరమకాలమున జరిగిన మహాదేకాంత విషయము.

"దేనిని మాధవరాయఁడను మానించుచు విడువలేక విడువలేక తన జీవములను విడచియుండెనో—ఆవిషయ మిప్పుడుసరిగా తటస్థించినది. ఎల్లవిషయములను నేను వీరయ్య కిదివఱకే వచించియుంటిని. పెదమహీపతి కిప్పుడు రాజ్యాధికార సమయము వచ్చినది. మా యక్కరవణమ్మగారును రాజ్యస్థితిం దలపోసి కన్నీరుమున్నీరుగాఁ గార్చుచున్నయది. మీరందఱును మాధవరాయనికి నమ్మినబంట్లు—మీ తాత

తేఁదుర్తి లందఱును పితాపుత్రానుస్థానము న[illegible]విశ్వాసము[illegible] [illegible]చి యున్నారు. మీరలు విశ్వాసముఁ గోలుపోవలదు. ఇప్పుడు [illegible] విశ్వాసమును మానవలదు. నీలాద్రి తన సహపుత్రబలములతో [illegible]ని సామంతుఁడయి యున్నాఁడు. అతని కేమి రాఁగల [illegible] న్నాఁడు?.....అట్లని కుమారుఁడు భ్రష్టుఁడయి [illegible]! ఇప్పటిని మనమందఱమును గాజులు దొడిగించుకొని [illegible] ద్యుండవలసినదేనా! విశ్వాసము మహా[illegible]! ఇన్నినాళ్లనుండియు రాజ ధనముండిన విశ్వాస[illegible] సబంట్లు సమయమున కక్కఱకు రారా! [illegible] మెప్పుడు? —నీలాద్రి రాజ్యసర్వస్వమును ధనమునకై [illegible] లేమగు నానానేక శాస్త్రాలము [illegible] ద్యుక్తుఁడయియున్నాఁడు. చిత్రా[illegible] యును వానిపక్షమయి యున్నారు.....ధనములు [illegible] సూరయ్యలు వీరలే యగుదురు. అయినను ధనము [illegible]— [illegible] మియును లేదు. మనకు [illegible] ము, సాలూరు, జయపురం [illegible] బంపినారు—సిద్ధముగా నున్నని. మనవారిని [illegible] యున్నారు. పన్నులు వసూలు చేయుచునే యున్నారు. [illegible] [illegible] పన్నులిమ్మనినతోడనే రయితులు—[illegible] [illegible]ని నొక్కమాఱు స్మరించుకొని [illegible] [illegible] రాజ్యమునకు వచ్చి మమ్ము [illegible]! — [illegible] కట్టివయ మగునుఁగాక!" అనిపలుకుచు పన్నులు [illegible] వాపయ్య సూరయ్య లియ్యూర నేయున్నారు. [illegible] ఈదినమున కొందఱు రయితులు—[illegible] [illegible]

[illegible] జరిగింపవలసినపని లేదని తెల [illegible]. [illegible] పెనుమహీపతి పక్షమునందిప్పుడొడ [illegible] పని చే[illegible]. వేగముగా బయలుదేరి రయితుల [illegible] యుక్త[illegible] యయినను నీలాద్రికీయ [illegible]. [illegible] వచ్చుననియును, రాజాగ్రహపాత్రు [illegible] భీతిల్లవలదు. రాజెవ్వఁడు? [illegible]! ఛీ!—[illegible] శిక్షింపఁగలము. [illegible] గాఁడు. [illegible] పెనుమహీపతియే రాజు. [illegible] [illegible] రాపుసర్పయ్యతో పాటు [illegible] కోలాహలము జరుఁగ [illegible] ...... [illegible] నియుక్తుఁడయినను జాగుచేయఁగూ [illegible]. [illegible] తెవ్వఁడును పాపయ్య [illegible]. రాజభటులు వచ్చిరేని వారి శి [illegible] వచ్చెనేని ప్రచండ [illegible]!.....ఇంకొక మాట! [illegible] వేసినవానికి [illegible] [illegible] గౌరవ ముండును— [illegible]! [illegible]! [illegible] చేయువా[illegible] యూ [illegible]! [illegible]! [illegible]. లెండు! [illegible]— [illegible]— [illegible] గాఁడయును—"

[illegible] ఆతి [illegible] యుండవలెకును, వెలుపుఁ [illegible] మిక్కుటము [illegible] వణకుచుండెను.

రైతులును భీకరాకృతులం దాల్చిరి. వారందఱు నొక్కమాఱే లేచి—"బాబూ! భయములేదు. సూరయ్య యనిన లెక్కేమి? పాపయ్య యనిన బిసాదేమి?—వీరి కెవ్వరు వెఱచువారు—దోమాడ రైతు లిదివఱ కెవరికిని భయపడలేదు. ఇప్పుడును భయపడరు. ముందుగా కరణముమీఁద విఱుచుకొని పడవలెను. వాఁడు లెక్కలనుఁ దీసికొని సూరయ్య పాపయ్యల దగ్గఱకుఁ బోయెదననినచో—దుడ్డుకఱ్ఱతో వానినెత్తిపై నొకదెబ్బ!—దొరగారూ! మీరింటికిఁ బొండు—మేమునమ్మికట్టి నిముసములో దోమాడ నయోధ్యగాఁ జేసెదము." అని పలికిరి.

గంగా—మిక్కిలి జాగ్రత్త—సమ్మె బలమగువఱకు నీవార్త యెచ్చటనుఁ దెలియఁగూడదు. రైతుల నందఱిని రహస్యముగాఁగూడఁ గట్టి చేయఁదగిన ప్రయత్నమంతయుఁ జేయుచున్నాము. మీరు సాంకేతికముగా—కొమ్ము నూదతిరేని నేనుసైన్యములతోవచ్చి పడిపోయెదను......నేనిఁక వెడలిపోవుచున్నాను. వీరయ్య పరిభృతులారా! జాగ్రత్త! పిఠాపురసంస్థానము జాగ్రత్త!!—

గంగాధరుఁ డందఱకునుఁ బరాకులు చెప్పి చేయవలసిన సన్నాహముంజేసి వెడలిపోయెను.

విచిత్రమయిన రాజ్యతంత్రము దోమాడలో నాదినమున గంగాధరునిచేఁ గావింపఁబడియెను. ఈవృక్షమెదిగి యెట్టిఫలితము నిచ్చునో యెవ్వరికెఱుక?—ఆంధ్రదేశాంబరమునఁ గ్రమ్ముకొనిన యకాలమేఘరాశి మెల్లమెల్లగా గర్జించుటకుఁ బ్రారంభించుచున్నది.

అనతికాలములోననే వీరవరాశిధారావిద్యుత్తేజఃకాంతులును గాన్పింపఁగలవు. వర్షపతనమునకు విరామము లేదు. సమీపించుచున్నది. ఆంధ్రలోకపుశాంతి మఱియొక్కమారు పారిపోయి రౌద్రరసరంగస్థలము గాఁబోవు చిహ్నములొకటివెంట నొకటిగాఁ దోఁచుచున్నవి.

భిక్షాప్రాప్తి మీ చేసిన నాయనలయ్యను." అనుకొనుచు ముందను లోపలం జొచ్చి బయటకుం బోయెను.

రత్న బయలుదేరుచుండగా నింటముందున్నట్టి కచ్చేరి నాను స్నేహితు రాలగు మహాలక్ష్మి గోడచాటున నిలువంబడి యున్న విషయములను వినుచుండెను. రత్న భయపడియెను. తాను మాటలాడుకొనినది రామనాథ్ వినెనేమో. మహాలక్ష్మి ముఖలక్షణములం బరికింపంగా వినినట్లు నటన వినినట్లు తోచుచున్నది! ఎచ్చటనయినను బయల్పడినచో దేశమునకెల్లను — తనమగండును దారిద్ర్యమునకును ఘోరపరిస్థితి యేర్పడునుగా బరిణమించునో యెవ్వరికి తెలియును?

రాణులతో పుత్రికలు పోరులతో జెలగాటములు నట్టివి. నా దివి నిజముగా పాము వద్దనుంటలో నేమాహాత్మ్యమును లేదు. గోడలకు చెవులుండునను సామెత నిజమగుచున్నది. ఏ రాజభటుండ నేవేళ నే పనికి యునదేమి చేయుంచునో?

మహాలక్ష్మి రత్నకు బాల్యస్నేహితురాలు — సామర్లకోట పీరిక్ష్మి ఇంచుమించు బుద్ధిగలిగి — రత్నను నాయుడులలో నిచ్చి పెండ్లిచేసిరి. మహాలక్ష్మిని మహారాజుల భటులలో నొకడగు జానకిరామునకిచ్చి పెండ్లిచేసిరి. జానకిరాముండిప్పుడు సమారాధనకు వచ్చినందువలన మహాలక్ష్మియు వానితో వచ్చి తన బాల్యస్నేహితురాలిం జూచుటకు రత్నయింటికి వచ్చియుండెను.

రత్న నిలువంబడి మహాలక్ష్మి — "అక్కా! రహస్యము లేదేమో మా టలాడుకొనుచున్నారనుకొని యిచ్చటనే నిలిచిపోయితిని!" అనినవ్వెను.

రత్న — ఏమి రహస్యములున్నవి... నీవెంతసేపటిక్రిందట వచ్చితివి?

మహా — కొంత సేపయినది. కాని, నీ నాగండను చెప్పవలసినయంతం తయునేమి? నిజముగా నీ యింటివారి పని పాలనము చేస్తున్నా! గంగాధరుండను రాసెనా! —

రత్తి—మన కెందులకమ్మా దొరలవిషయములు. ఎటుపోయి యెటువచ్చిన మన పీకలు పట్టుకొనును.

మహా—వెఱ్ఱిదానా! అంత భయమెందులకు నీకు? అవును. నీ మగఁడు కల్లుగీసుకొనువాఁడు కనుక నీకు భయమే—నామగఁడు రాజభటుఁడు. మన కేమిభయమున్నది?—చెప్పు చెప్పు—ఆవిషయ మేమి?

రత్తి—నీవు వింటివాయేమి?

మహా—కొంతకొంత వింటిని.

రత్తి మహాలక్ష్మికి తనమగఁడు చెప్పిన విషయమంతయుఁ జెప్పి "దీనిని నీవెక్కడనయినఁ జెప్పినట్లయిన నన్ను చంపుకొన్నట్లే సుమీ మహాలక్ష్మి!" అనిపలికెను

రత్తి—"మన కెందుకమ్మా! దొరలమాటలు" అనిపలికి కొంత తడవది యిది మాటలాడి మెల్లమెల్లగా నింటికిఁ బోయెను.

మహాలక్ష్మి నారదునివంటి దుస్స్వభావముగల యాఁడది. ఆమె యానాఁడొక రాజకీయమహారహస్యమును వినియున్నది ఆమె కేమియును దోచుటలేదు. ఈవార్త నెవరి చెవినయినను వేయవలయును. అప్పుడు నిద్దురపట్టవలయును. ఆమె—"గంగాధరుఁడు రాజ్యమేలునఁట! గంగాధరునకును నామగనికిని పడనేపడదు. ఈ విరోధముతో మేమెన్నాళ్లు నెగ్గగలము. పిఠాపుర మిఁక దిక్కుమాలినది కావలసిన దేనాఁ? ఏమిగ్రహచారమిది?—"అనుకొనుచుండెను.

తన భర్తతో నొక్కనితోఁ జెప్పిన నేమి యాపద సంభవించు యామె తలంచెను. వెంటనే తన చెలి పెట్టినయొట్టు జ్ఞప్తికివచ్చినది. న్ను చంపుకొన్నట్లే"యని రత్తి పలికినది. పాపము దానిమాటయేమి? యినను వెంటనే వేఱొకసమాధానము తోఁచినది. శత్రులతోఁ జెప్పిన యొట్టు తగులునుగాని మిత్రులతో—అనగా నామగనితోఁ జెప్పుట యొట్టేమిచేయును? అనుకొనియెను. తుదకెట్లో తన భర్తతోఁ జెప్పుకు నిశ్చయించుకొనెను.

జానకీరాముఁడా రాత్రి యెనిమిదిగంటలకు కొలువునుండి యింటికివచ్చెను. మహాలక్ష్మి కీరహస్యమును వెడలగ్రక్కవలయునను నొకటే నిరంతరదీక్ష. ఆమె మెదడంతయు నీయాలోచనతోడనే కల్లోలమగుచుండెను.

రాత్రి తొమ్మిది గంటలయినప్పుడు పడకఁజేరిన తరువాత—మహాలక్ష్మి తన మగనితో నీవర్తమానమంతయు నెకరువుపెట్టి,—"దీని నెక్కడనయినను బయల్పఱచిన యెడల నన్నుఁ జంపుకొన్నట్లే యని రత్తి యొట్టుపెట్టినది. మీ రెక్కడఁ జెప్పవద్దు." అనియెను.

ఆమాటలు వినునప్పటికి జానకీరాముని స్థితియు, నాకారమును, కంఠస్వరమును ధైర్యములన్నియు భేదించెను. ఆతఁడు—"నిజమేనా!" అని తీవ్రస్వరముతోఁ బ్రశ్నించెను.

మహాలక్ష్మి భయముతో—"నిజమే!" అని పలికెను.

"అట్లు—రత్తి చెప్పినదా?"

"అవును."

"గంగాధరుఁ డట్టిమాటల నుచ్చరించినాఁడా! పిఠాపురమునఁ గులుకుచుండఁ దలఁచినాఁడా! నీలాద్రి రాజుగానుండగా గంగాధరుఁడు రాజగునా! రైతులతో కుక్కవలె వాగుచున్నాఁడు! అది వీని తాతకయిన నసాధ్యకార్యమని యెఱుంగఁడని తెలియదా! వెలమవారి నోడింపఁదలఁచుటకు పైపైఁ గలఁదా! ఆ! ఆఁ!! కుత్సితుఁడా! ఎంత పగఁబూనితివిరా!"

జానకీరాముఁ డుగ్రుఁడై మండిపడియెను. ఆతఁడు వేగముగఁ గూర్చుండిన స్థలమునుండి లేచి—"సరే! ఈవార్త యిప్పుడే పాపయ్య దొరవారికి విన్నవింపఁబడును." అనిపలికెను.

మహాలక్ష్మి వణకుచుండెను. ఆమె యేడ్చుచు భర్తపాదముల మీఁదఁబడి—"వద్దు మహారాజా! వద్దు, ఇట్టిపని చేయవలదు. చంద్రి

ఏకాల సంధకారములో నొక వ్యక్తి!—

* "ఎవరువారు!"

"బాబూ! నేను జానకీరాముఁడను."

"నీ విచ్చటనే యున్నావేమిరా!"

"నాయక్ కోటకు నాయన్యాఁబంపె వచ్చినాను."

"క్రొంకేమయిన విశేషమున్నదా!"

"బాబూ! వినలేదా! ఘంటానాదము"

"అది యేమయి యుండునో!—"

"దోమాడ రయితుల సమ్మె!!—"

"ఏఁ! ఏఁ—ఏమి?"

పాపయ్యగారు విభ్రాంతి జెందెను—"దోమాడ రయితుల సమ్మెయా!" అని యడిగెను.

"చిత్తము మహాప్రభూ!"

"అట్లయిన నిశ్చయేము చేయుదమురా!—"

"బాబూ! సేవకుఁడనున్నాఁడు. వారితంత్రములను భేదించుటకు సెలవిండు—"

"గూఢముగా వారి రహస్యముల నరసివచ్చెదవా!"

"చిత్తము—"

"జాగరూకుఁడవై మసలుకొమ్ము."

జానకీరాముఁడు వేగముగా నంధకారమున నడుము బయలు దేరి గృహాభిముఖుఁడయి పోయెను ఆతని కారాత్రి గంగాధరునిఁ జం పవలయునని యున్నది. ఏవిధము చేతనయినఁ బూర్వ వైరానలముం జల్లార్చుకొనవలయునని తలపోతలకు మొదలుపెట్టెను. రైతుల సభ లోన దుష్పోత్తుగా దూకిపడి గంగాధరుని కుత్తుకయందలి రక్తముం దన ఖడ్గనాగముచేఁ ద్రావింపవలయునని జానకీరాముని యాశయ మయియున్నది.

జానకీరాముఁ డంధకారమధ్యమున నడచుచుండెను. వానికన్నులు క్రోధముచే చింతనిప్పులవలె గిఱ్ఱఱఁ దిఱిఁగిపోవుచు మెఱయుచున్నవి. వాని మొగమంతయుఁ గషాయకాంతులచే నిండియున్నది. పరాక్రమోద్రేకమున బాహుమూలము లదరుచున్నవి. అట్టిభయంకరాకారముతో గృహకవాటముం దట్టును జానకీరాముఁడు—

“పిల్లా!—పిల్లా!—” అని పిలిచెను.

మహాలక్ష్మి యింకను నిద్రఁ బోవుటలేదు. ఆమె లేచి తలుపు తెఱచెను. ఆతని యాకృతిం జూడఁగా నామెకు భయము గలిగెను. తలుపులు తెఱచి యామె యెదముగా నిలువఁబడియెను. జానకీరాముఁడు—

“పిల్లా! నాపచ్చలబాకు నిటు తెమ్ము. గంగాధరునిఁ జంపుటకు పోవుచున్నాను.” అనియెను.

గడగడ వణఁకుచు మహాలక్ష్మి యాతని పాదముల మీఁదఁబడి— “నాథా! ఈదినము పోవలదు. అష్టమీ దినమున రణమున కేఁగిన నపజయమని పెద్దలు చెప్పుదురు. నాకునయితము శుభశకునములుకాలేదు.” అని పలికెను.

జానకీరాముఁడు పెద్దగా నొక్కమాఱు నవ్వెను. అది వెఱ్ఱివాని నవ్వువలె భయంకరముగా నుండెను. ఆహాసమున కామందిరమంతయుఁ బ్రతిధ్వనుల నొసంగెను. ఆనవ్వున కానందించుటకుమాఱు మహాలక్ష్మి భయపడెను.

జానకీరాముఁడు నవ్వుచు—

“పిల్లా! అష్టమి నాకు కష్టముం గూర్చునటే! భ్రష్టా! వదరకు నే నేదినమున గంగారాముని మరణమును మనస్ఫూర్తిగా సంకల్పించుకొంటినో—యాదినమున నప్లే నిరాటంకముగా నది జఱిగిపోవలసినదే! నాకష్టమి యడ్డువచ్చునా! ఆడుదానిమాటలనాడకతొలగిపొమ్ము” అనియెను

దానికందఱును నవ్వి—"వెఱ్ఱిబాగులతనము, పట్టితెలివితక్కువతనము, పల్లెటూరిగమానుతనము మన పిక్కతాపు కాఁగలని పాపయ్యను, సూరయ్యను యేమో యనుకొందము. దూరపు కొండలు నునుపు" అనిరి.

వ్యవసాయమున మోటవేరిన రయితొకఁడు పెద్దచెవిప్రోగువ్రేలాడుచు చేతిదండగడియము మెఱయుచుండగా—"పాపయ్యనువచ్చి నేను మన్ను సమనాగలితో రెండుచాళ్లు దున్నుమనుము. అప్పుడెవరెక్కువ బలము గలిగినది తెలియును. ఊరక వాగినందువలన ఫలములేదు. నాల్గుచేలల ధాన్యమును తూర్పారఁ బోయలేని మొనగాండ్రిందఱు నీదినములలో శూరులే." అనిపలికి మూఁతివిఱచెను.

రైతుల సభాభవన మీవిధమగు విచిత్రవిస్రంభ సంభాషణమునందు మునిఁగియుండఁగా నొకవ్యక్తి యామందిరముచుట్టును నంధకారముననే రహస్యముగా సంచరించుచుండెను.

జానకీరాముఁడు రయితుల చర్యలన్నిఁటిని గనిపెట్టుచుండెను. వానిచేతిలోనున్న పచ్చలబాకు మాటిమాటికిని, గంగాధరుని కొఱకు వెదకుచున్నది. కాని, యచ్చట గంగాధరుఁడు కనఁబడుటలేదు. గంగాధరునికొఱకే జానకీరాముఁడు కనిపెట్టుకొని యున్నాఁడు. కాని, వాని కతివిచిత్రములగు మాటలు వినఁబడుచున్నవి. శిస్తులు మాఫియగునను నాశవలన ధనాశాపీడితులగు రయితులు యుక్తాయుక్తవిచారణము లేకుండ లేనిపోని కారణములం గల్పించుకొని నీలాద్రిని దూషించుచున్నారు. ఇది జానకీరామునకు దుర్భరముగా నుండెను. ఆహా! ప్రభువిశ్వాసమునందలి తీపి!!—

మూఢులగు రయితుల నొక్కమాఱు సంహరింపవలయునని యాతఁడొక మాఱూహించెను. కాని, యేమిలాభము! రైతుల నక్రమముగాఁ జంపుట రాజ్యతంత్రజ్ఞుని కార్యముకాదు. రైతులు మోట

వారు—మూర్ఖులు వారల కేమితెలియును? ఎవ్వరే వైపునకు లాగిన నా వైపునకు వత్తురు. రాజతంత్రజ్ఞుఁడు రైతులం దనవైపునకు లాగుకొని శత్రువునుమాత్రమే సంహరింపవలయును. రైతులంజంపి రాజేమి చేయవలయును? —

నీరనిదలపోసి—జానకీరాముఁడు గంగాధరునికొఱకుఁ గనిపెట్టుకొనియుండెను. అంధకారమునం దాఁడొక శిలాప్రతిమవలె వీరయ్యసావిడిప్రక్కను నిలువఁబడియుండెను. అతని వెనుక రహస్యముగా నెవ్వరో తిరుగుచున్నట్లాతని కనుమానము గలిగెను. వెనుకకుఁ దిరిగి చూచెను; కాని, యెవ్వరును లేరు. సాంద్రమగు నంధకారము మాత్రమంతటను వ్యాపించియుండెను. పదధ్వనియు నస్పష్టముగా నింకను నాతనికి వినఁబడుచుండెను. జానకీరాముఁడు తన యనుమానముతీఱక వెనుకకు రెండడుగులు నడచిచూచెను. కాని, యేమియును లేదు.

అతని మనస్సంతయు నానాఁడేమో కీడును శంకించుచుండెను. ఎడమకన్నదనడ నదరుచు నాతనిహృదయము నందశుభశంకఁ గల్పించుచుండెను.

—"ఛీ!—ఛీ!—ధీరులగు వారశుభములను శంకింపక కార్యసాఫల్యమునేముఖ్యమునుగాఁ బరిగణింతురు. నాకిదేమివెఱ్ఱి! ఇప్పుడేమిభీతి?" యని తలపోసి జానకీరాముఁడు నిలువఁబడియెను. ఎంతసేపటికిని గంగాధరుఁడు వచ్చుటలేదు. రైతులను బాధించినచో నాతనియునికియయిన తన కెఱింగింతురని జానకీరాముఁడు తలంచెను. కాని, యింకను దొంచఱపడఁగూడదని యాతఁడచ్చటనే వేచియుండెను.

ఆసావిడిలోన నింకను రైతులు మాటలాడుకొనుచునే యుండిరి.

వీరయ్య—"గంగాధరుఁడుగారు వచ్చెదనని పలికిరి. ఇంకాను రాలేదు!—" అనియెను.

అదియే తనకవసరమగు సంభాషణమగుటవలన జాగరూకుఁడై జానకీరాముఁడు వినుచుండెను.

"సుబ్బయ్యా! గంగాధరుఁడు [illegible] ?"

"ఇప్పుడాయన యెంతమాత్ర[illegible]"

"ఆయన రాకుండ మనసిద్ధాంతము [illegible]. శిస్తు మాఫీ యెవరెవరికో ముందు [illegible]"

ఈవిషయములను బయటను [illegible] విడువకుండ నతిజాగరూకతతో వినుచుండెను.

ఆకాలమున నిద్ర నాకాశమునుండి [illegible] నకీరాముఁ డదరిపడి వెనుకకుఁ [illegible]. [illegible] తని పీకఁబట్టుకొని నలిపివేయుమంచెను. [illegible] డాన్యక్తి మొగమువంకఁ జూచి [illegible] యెను. ఆతని శరీరమూపాదమస్తకము [illegible] చుండెను. జానకీరాముఁడు [illegible] యవలయునని తలంచి జానకీరాముఁడు [illegible] కొనుచుఁ బెనఁగులాడఁదొడంగెను. [illegible] బట్టుకొనుటవలన సాధ్యముగాకుండెను. [illegible]

"పాపాత్ముఁడా! గంగాధరునకుఁ [illegible] వా! వేఁగునకై వచ్చితివంటరా! [illegible]!! [illegible] ను స్వర్గమున మాధవరాయనికిఁ [illegible] బొడిచెను. జానకీరాముని [illegible] తనికిఁ గోధ మాకాశమం[illegible]—[illegible] బాకు నెడమచేత గంగాధరునివంకకు [illegible] ముని చేతులలో బలము [illegible]. [illegible] ముగా బాధించెను. గంగాధరుఁ డింకొకమా[illegible] క్రిందఁబడిపోవుచుండిన జానకీరామునిఁ [illegible] తితప్పి భూమిపయిఁ బడిపోయెను.

రాత్రి నీచావుం జూచియుంటిని. నరకప్రాప్తి ధర్మాత్ములైనను నరాకే లఁ గలుగును. అది కల్గునది మీకు—నరలోకప్రాప్తి యమకింకరు స్వరూపులగు మీకుఁ గల్గును. నాప్రాణములు పోవుచున్నవని యేడ్చి పడకు—రాజుకొఱకు నాజీవితము సార్థక్యముం జెందినదని నాకానం దముగనే యున్నది. నాకు నరకమున్నటికిని రాదు. నీవు నన్నియు బ్రదికినవాఁడనే—కాని, నీవో—భావి పతికాళ్లు గాఁగినవాఁడవు “పాపి వీఁడను దుష్కీర్తిఁ గొంతును బ్రదికియుఁ జచ్చినవాఁడ వగు దువు. అయినను నీబ్రదుకు యాత్ర ముగిసిన నాప్లుతి—పాపము నన్ను నీకొంతుకకోయఁడా! హా హా హతోస్మి! ప్రాణములు నిలుచుచున్నవి నారాయణ—నారాయణ—”

తరువాత జానకీరాముని జీవితావశేషములు శరీరమును వదలిపోయెను.

గంగాధరుఁడు రయితులం జూచి—

“అల్లరి చేయవలదు. ఎవ్వరు నేఁడుగనుండి మీరి సమాచారము దఱుగుకొనిపోయి పాపయ్య బస ద్వారమునకు ముందునిట్టఁ గట్టుఁడు. శరీరము బూడ్చివేయుఁడు—నాకు మిగుల నలసటగానున్నది. యిప్పుడు నిద్రింపవలెను.”

రైతులాతని యనుజ్ఞ శిరసావహించిరి. గంగాధరుఁడు వారాత్రి విశ్రమించుటకయి వెడలిపోయెను.

౧౦వ ప్రకరణము.

వేయి—పదివేలు.

తెలతెలవారునప్పటికి మఱునాఁడు దోమాంఛగ్రామమున నెచ్చటఁ జూచినను జానకీరాము నెవ్వరో హత్యచేసి పాపయ్యగారి ద్వారమునకుఁ గట్టిరని యనుకొనుచుండెను. గ్రామమంతయుఁ గలఁగిపోయెను.

అందఱును పాపయ్యగారి గృహముకడ గుమిగూడియుండిరి. శరీర మె న్వరికిని గనుపడ లేదు. జానకీరాముని భార్యయగు మహాలక్ష్మి నెత్తి యు నోరు మొత్తుకొనుచు నచ్చటకువచ్చి యేడ్వఁదొడంగెను. దాని నెవ్వ రోదార్చగలరు?—

పాపయ్య సూరయ్యగార్లు ముక్కులపై వ్రేళ్లిడుకొని యచేతన పదార్థములవలె నిలిచిపోయిరి. వారికి జఱిగిన చిత్రకార్యము లన్నియు స్వప్నాయమానము. ఇది దోమాడ రయితుల కార్యమేయని తెలిసికొనియుఁ జేయుటకున్ను వారిపాటి కేమియును లేక వారి సాహసమున కాశ్చర్యపడు చుఁ జింతింపఁ దొడంగిరి.

“సన్న్యస్తగాత్రస్య శిరఃప్రధానం॥” అనునట్లు—శరీరము గా న్పించకున్నను జానకీరాముని శిరస్సాదినమున దహనము చేయఁబడియె ను. నీలాద్రిరాజుగారు నయిత మాదినమున దోమాడగ్రామముం బ్రవేశించి యీచిత్రములంగని మిగుల నాశ్చర్య కలితుండయ్యెను. సాయంత్రము నాల్గుగంటలయిన తరువాత మహాలక్ష్మికి మనోవ్య థ నెక్కువచేసి నీలాద్రియును, పాపయ్య, సూరయ్యలును వికలతనందిన హృదయములతోడ మందిరాంతర్భాగమునఁ గూర్చుండి యాలోచింప దొడంగిరి.

సూరయ్య పాపయ్యను, నీలాద్రినిఁ బిలకించి—

“మనమింకను సహించి యుండఁగూడదు; కార్యము లతిభయం కరములుగా జరిగిపోవుచున్నను మనమేమియుఁ జేయలేక కూర్చుంటిమి. కపటియగు గంధర్వుఁడు తనపాపము నేవిధముగా నెగ్గించుకొనుచు న్నాఁడో చూచుచుంటిమి. ఇట్టి ఘోరకార్యము నాచరించిన దోమాడ రైతు లను వెంటనే పట్టి పాలింపకుంటిమే యను విచారమున నాహృదయము భగ్నభగ్నమై మండిపోవుచున్నది. మనము వీరికిఁ బ్రాయశ్చిత్త మొనరిం పఁ గలుగుట యెప్పుడు?—జానకీరాముఁ డెన్నదినములనుండియో సం

తరువాత పాపయ్య నీలాద్రిరాయని వంకఁజూచి—"మహాప్రభూ! పదివేల సైన్యమని చెప్పుచున్నారు. ఒక భయంకర రణము జరుగునని యే తోచుచున్నది. ఇఁక నిద్రపోవరాదు; మనకడ వేయి సైన్యమే యున్న యధైర్యమేమాత్రము బూనఁగూడదు. చేయవలసిన పనుల నేకము లున్నవి; రైతులు వీరి నాధారముఁ జేసికొనియే గంగాధరుని ప్రోత్సాహమునఁ బితూరిచేయుచున్నారని నాకుఁదోచుచున్నది. తిరుగఁబడిన రైతులను మనము బాధించినచో సహాయముగావచ్చి యుద్ధమునకు దిగుటకే యీసైన్యము వచ్చినది; మాత్రముగాక! మన మేమాత్రమేల మిన్నకుండవలయును? సైన్యములం దగినస్థితిలో నుంచుకొని జమాబంది ప్రారంభింపవలయును. అనేక గ్రామములలో నీలాద్రియు, విశ్వనాథయ్యయు శిస్తులను వసూలుచేసిరని తెలియుచున్నది. ఇఁక మిన్నకున్నచో రాజ్యమొకక్షణములో పాడగును. శౌర్యముం జూపెదరుగాక!—

"... ... ..." అనిపలికెను.

సూరయ్యగారాపలుకులను విని భీతిఁజెందెను. అప్రయత్నముగా పాపయ్యగారి నోట.

"... ... ..."

అనియశ్లీలవాక్యమును వెలువడెను. ముందేమిజరుగునోయని యాతనికిఁదోచినను యిట్టిసమయమునందేమియు ననరాదని మిన్నకుండెను.

---

౧౮ వ ప్రకరణము.

1. దోమాదయుద్ధము.

పరమపవిత్రమగు నేకాదశిదినము ప్రవేశించి మెల్లగా నడచిపోవుచుండెను. "సురాసురులు సముద్రమును మథించినపు డీయేకాదశి క్షీరసాగరమధ్యమున సంజనితమయియుండెను. ఏకాదశి హరివాసరము

విష్ణుప్రీతికరమయినది. ఏకాదశినాఁడు మరణించినవారికిఁ బరమపదమని పెద్దలు చెప్పుదురు. కాని, అట్టిభాగ్య మెంతటివారికో కాని కలుగదు.”

అనితలంచుచుఁ బ్రాతఃకాలముననే పాపయ్యగారు శయ్యనుండి లేచి యఱచేత “శ్రీ” యని వ్రేలితో వ్రాసి కన్నులకద్దుకొని బయటకు వచ్చెను.

ఎనిమిది గంటలయిన తరువాత దోమాడపురము చుట్టును పదివేలసైన్యములు విడిసియున్నవని వార్త తెలసెను; కాని, పాపయ్యగారు దాని నేమియు లక్ష్యము చేయనక్కఱలేదనియును జమాబంది ప్రారంభింపవలసినదనియు నాజ్ఞయిచ్చి సైన్యములన్నిఁటిని సిద్ధముగానుంచి బారులుతీర్చి జమాబంది శాలచుట్టును నిలపియుంచెను. దండోరా వాయించువాఁడు రైతులనందఱ నాహ్వానించుచుండెను. గ్రామ మంతయు నొకానొకయుత్సవమువలె నుండెను. జమాబంది శాలలోన నీలాద్రిరాజును, పాపయ్యయు, సూరయ్యయును, కోటగిరి పెదవేంకయ్య, చిన్నవేంకయ్యయును, యెనిపాలెపుదొరలును మఱియు ననేక వెలమవీరులు మూర్తీభవించిన శౌర్యమూర్తులగతి నాసీనులయి యుండిరి.

వీరయ్య ప్రభృతులందఱు నుదయముననే బయలుదేఱిపోయి గమళ్లచంద్రిగాని పైఁ బడిరి. వాఁడును వారికిఁ గుత్తుకలఁబంటి కల్లుఁ బోసి పంపెను. ఒడలెఱుంగనిస్థితిలో చేత దుడ్డుఁగఱ్ఱలఁబట్టుకొని మోటుతనమునఁ బేరెక్కిన యారైతులు తమయిష్టమువచ్చినట్లు ప్రేలుచు వచ్చి శాలలో వఱుసగాఁ గూర్చుండిరి.

వారిస్థితిగతులం గనిపెట్టి పాపయ్య సైన్యము నతిజాగ్రత్తగా నుండవలసినదని సౌంజ్ఞ యొనరించెను. రైతులకొడలు తెలియుట లేదు.

ఒక—నారాయుఁడూ! లెక్క యేమయినఁ దెచ్చితివా!

నారా—మనకొకడి లెక్క యుండినఁగదా లెక్క తెచ్చుటకు? ఏపాధవ మనము లెక్కచెల్లింపకున్న మనల నేమిచేయును?

వేఱొకఁడు—నీలాద్రిరాజుగారికి కోపము వచ్చెను. సభలోన పభ్రింశపు మాటలుండకు—

ఇంకొకఁడు—వానికి మర్యాదలు తెలియవు; ఉండుండరా! రాజుగారికి కోపమువచ్చెను.

అనిపలికి—ముందునకువచ్చి నీలాద్రిరిఁజూచి పడిపడి దండములుపెట్టెను—"బాబూ! వెఱ్ఱికుండకొడుకు! తెలియక మిమ్ముత్రులు వయన్నాఁడు! కోపపడక రక్షింపవలెను." అనిపలికెను.

ఒకభటుఁడు వానిని తనకఱ్ఱతో వెనుకకునెట్టి, "ఊరకుండుము; సభయందు—వెఱ్ఱిమాటలాడకు." అనియెను.

తాగి తూలుచున్న యామాత్రము భటుఁడు త్రోయుటతోడనే వెనుకకుఁ బడిపోయెను. దానిం జూచినతోడనే వీరయ్య కోపముతో లేచెను; వాఁడానముయముననే కనిపెట్టుకొని యుండెను. ఆత్రోసిన భటునిఁజూచి దొంగముండకొడుకా! నీవెవ్వఁడవురా! మాబావను త్రోసివేయఁ గలవాఁడవు నీవేనా! ఇప్పుడు నీతాతతోఁ జెప్పికొనుము."అని పలికి తనచేతి దుడ్డుకఱ్ఱతో వానినెత్తిపై నొక్కపెట్టుఁబెట్టెను. తోడనే భటుఁడు స్మృతిలేకుండ నేలపైఁ బడిపోయెను.

ఆంధ్రదేశమునందలి శాంతజ్యోతి గప్పున నారిపోయినది. సభలో నున్నవారందఱు నొక్కమాఱుగ లేచి నిలువఁబడి కత్తులనుదూసిరి పాపయ్య వానిని వారించి భటులకు వారింబట్టి కట్టవలసినదని యనుజ్ఞనొసంగెను. రైతులందఱును లాటీల నెత్తిరి. ఒక్కక్షణములో రైతులకును భటులకును గలకలమగు సంకులసమరము ప్రారంభమయ్యెను. తళతళమని కత్తులు మెఱుపులవలె మెఱసిపోవుచుండెను; దడదడ-రైతుల మోటులాటీలు భటుల తలలపైఁ దగులుచుండెను. ఒక్కటే కోలాహలము దిశలమాఱుమ్రోగెను. వీరయ్యచే నియమింపఁబడిన రామన్న యాజ్ఞసూచకమగు కొమ్మును చేతఁబూని యవిరళముగ నూదఁదొడం

గెను. దానియర్థముం దెలిసికొని పాపయ్య యొక్కమాటుగా——నంద
ఱకును బ్రోత్సాహములు పలికి——

"పదివేలసైన్యముతోడ వేయిమంది యుద్ధము చేయవలసియున్న
రెండు——రెండు——కత్తులను దూయుడు——అప్రమత్తులగుడు——సిద్ధము
గా నుండుడు." అనిపలికెను.

అందఱు నొక్కమాటు రైతులపైఁ బడిరి. అందొక వీరయ్య
దక్క తక్కిన రైతులందఱు ననతికాలములోననే భూశాయులగుచు జరి
యయిరి. వీరయ్యయుఁ గొంతతడవు పెనగులాడి యసంఖ్యాకులగు సై
నికులనడుమ విగత ప్రాణుండై పడిపోయెను.

రామన్న సంకులమగు నీసమయముంజూచి పిచ్చివానిగాఁ దన
కొమ్ము నూదుచుండెను. దూరము నందొకని కెమరుగాఁ బయలుదేఱి క్రొ
నివచ్చు గంగాధరుని యపారదశసహస్ర సైనికసమూహము దృగ్గోచర
మయ్యెను. సైన్యములంజూచి యానందపరవశుఁడై రామన్న——"గంగా
రండు సర్వనాశనమగుచున్నది." అని కేకలు వైచెను. కాని, యా
త్తరక్షణముననే రామన్నశిరముపై నొక్కకత్తిదెబ్బ బడిపోయెను. రా
మన్న యిఁక లేఁడు. ఆమరునిముసముననే రామన్నశిరము గంగాధరుని
సైనికాశ్వము ఖురాఘాతములచే భూపరాగమున బొర్లుచు ఛిన్నభిన్న
మగుట స్పష్టపడుచెను.

రెండుసైన్యములకును దోమూడనన్ను సఖండయుద్ధము ప్రవర్తి
ల్లెను. రణమారంభ మయినది. ఇరువాగులవారును చంద్రహాసము
లను ధరించి హోరాహోరిఁ బోరాడఁ దొడంగిరి. ఆ ఖడ్గముల
కాంతులు కన్నులను మిఱుమిట్లు గొలుపుచుండెను. భయంకరములగు
వీరవరుల గర్జాసింహనాదంబులు చెవులను జెవుడువడఁ జేయుచుండెను. అ
ఖండమగు రక్తప్రవాహము భూపరాగమునంగలసి నల్లగాఁ బ్రవహిం
పఁ దొడంగెను. ఎక్కడఁజూచిన సత్త్వముల హాహాకారములే——ఖు

ముప కేబడిమంది వీరులను హతమార్చుచుండిరి. ఏవెలమవీరుని ముఖముం బరికించినను గంభీరభీషణాకారమునే ధరించియుండెను. వారిశరీరములందలి రోమములన్నియును గగుర్పొడిచియున్నవి. రోషముచేతను తీవ్రమగు రణోత్సాహముచేతను హృదయములన్నియు నుప్పొంగియున్నవి. ముఖమంతయును సంతికన్న దీవ్రముగాఁ గన్నులును నెఱ్ఱబడిపోయి యున్నవి. వారు రక్తమునందే స్నానమాచరించుచు రక్తపానముం జేయుచుండిరి. చూపరకు జీవరక్తశకలములేమో గణనగనియున భీకరముగా సంచరించుచు వీరవిహారము సలుపుచున్నట్లు తోఁచుచుండెను. వారిఖడ్గములు కాలసర్పములవలె నాలుకలు జాపుచుఁ గనుపడిన శత్రువునెల్ల నాహారముగాఁ దనకర్పింపుమనుచుఁ బసనైచు కొనుచుండెను; శత్రుసైన్యము మహావాయువువలె సంచలించిపోవుచుండెను. ఒకానొక భీకరదివ్యకాంతి యాసైన్యము నంతవ్యాప్తము సముద్దీపితమగుచుండెను.

పాపయ్య వీరాధివీరుఁడు. సమున్నతశరీరుఁడు. ఆతఁడుత్తమమగు నున్నతాజానేయము నధిష్ఠించి బలిష్ఠమగు తనయుత్తమకరవాలమును దక్షిణహస్తమునందాల్చి యతిచతురతతోడ శత్రువీరుల ఖడ్గఘాతములు తనవంకకు రాకుండఁ గాచుకొనుచు ననితరలభ్యమగు తన శేషఖడ్గసాధనపరిశ్రమ మెల్లరకుఁ దేటపడునట్లొక్క కత్తివిసరున నాంక నున్నవారందఱను కృతాంతనిశాంతమునకుఁ బంపి కాపుంగా యంత నట్లొనరించుచుండెను. ఎచ్చట శత్రువులు గుమిగూడియుందురో యచ్చట పాపయ్య ప్రత్యక్షమగుచుండెను. ఆయుద్ధరణమునందే యోధుల మరిశూన్యమగుచుండెను. ఈవిధమయిన సంకులరణకార్యమున మునింగి పాపయ్యగారెడతెఱిపిలేకుండ నుండెను.

అన్నగారికేవిధమునఁ దీసిపోవని సూరయ్యగారి కారణమొక యాటవలెనుండెను. ఆతఁడు శత్రువుల శిరములతోడఁ దనఖడ్గసాధన

సహాయమున బంతులాడుటకుఁ బ్రారంభించెను. ఆతఁడు వేయికన్నుల తోఁ దనముట్టడిఁ బరికించుచు నడ్డమువచ్చిన శాత్రవుల నతిచాతుర్యమునఁ గిన్నమూరిపి తెగినవారంతలో దునుమాడుచు సంహరించిన కొలఁది నతఁడు సంహరింపవలయునను మహోత్సాహము రెట్టింప ముందునకుఁ బోవుచు రణభూమినిమగ్నుఁడయి యుండెను.

ఎవరెప్పుడూర లోకమెక్కొకను తెలిసిపోవుట లేదు. ద్వాదశాదిత్యులవలె నా పలనాటి దినమున నాద్వాదశవీరులు సహస్రసైన్యములం బరిమార్చుచుండిరి. కోటగిరి వేంకయ్య సోదరులు రామలక్ష్మణులు రావణకుంభకర్ణుల సంహారమొందించిన విధమున యుద్ధము చేయుచుండిరి. వేయేల? ఏ వెలమవీరుని దిలకించినను నట్టివిధముగనే యుండెను. ఈతఁడు పాపయ్య; ఈతఁడు సూరయ్య; ఈతఁడు సామాన్యయోధ— ఈతఁడసాధారణయోధ; యను తారతమ్య మెవ్వరికిని దోఁచుట లేదు— అందఱును వీరులే —వీరగణప్రధానమగు వెలమకులమునఁ బుట్టి—వీరుఁడు కాని యభాగ్యుఁ డీప్రపంచమునఁ బ్రళయము వచ్చునంతవఱకు గలుగఁబోవఁడు.

రాజుగారు నీలాద్రి పంచకల్యాణచిహ్నములుగల దివ్యాశ్వము నారోహించి రణరంగమునందెల్లెడఁ దిరుగుచుండెను. వీరాగ్రణీవీరులగు తన వెలమలనందఱ నట్టిస్థితిలోఁ దిలకించుటంజూచిన నీలాద్రిరాయని హృదయమునందంతయును నానందవీరరసము ద్వోలిత మయ్యెను. తన వెలమ వీరులంజూచుకొని యాతఁడతిశయమగు గర్వముం బొందెను. ఆతఁడు వీరుల నడనడఁ బ్రోత్సాహించుచు—

"హరహర, మహాదేవ!—" ధ్వానములం గావించుచుండెను—

దీనినంతయుంజూచుచు గంగాధరుఁడు సహింపఁజాలక పోయెను. పంచప్రహరంగంట లగునప్పటికే పదివేలసైన్యముల నైదువేలు హతమయిపోయెను. వెలమల వేయిమందిలో నైదువందలు మృతులయిరి. ఏ

మీశౌర్యమిది! ఏమి సాహసము! ఎంత చిత్రము! పదిమందికొక్క డెలగు వీరుఁడా హతమగుట?—

గంగాధరుఁడు రోషపూరితమగు హృదయముతోఁ గత్తిని ఝళిపించుచు పాపయ్యవంకకుఁ దన యశ్వమును నడిపింపఁ బోవుచుండెను. గంగాధరుఁడు పాపయ్యతోడ రణమాచరించి యొక క్షణమైనను ని లువఁజాలనివాఁడు. ఆతఁడొకానొక హృదయరోగ క్రోధముం బట్టఁజాలక రణమునకురుకుచున్నవాఁడు. కాని, పాపయ్యచేత నేఁటికి బలియగును. ఆవల రాజ్యతంత్ర మెవ్వరికిఁ గావలయును. కథానాయకుఁడే గతించిన వెనుక నిఁక కథలోని రసమేమియుండును. కాని, దీనినంతను గంగాధరుఁ డాలోచింపలేదు. అశ్వము నొకమాఱుడాయించి దానిని పాపయ్య వంకకు మఱలించెను.

దీనినంతను నొక మహావీరుఁడు చూచుచుండెను. ఆతఁడు నిదానము గలవాఁడు. వీరవరాగ్రేసర నరసయ్య తనయశ్వముపైఁ గూర్చుండి తీవ్రముగా నొడలు తెలియనిరీతిఁ బరుగిడు గంగాధరునిఁ గాంచెను. ఆతని సన్నాహమును గుర్తెఱింగి యశ్వమున కడ్డమువచ్చెను.

"గంగాధరా! నిలు నిలు!" మని కేకవెట్టెను.

గంగాధరుఁడు నరసయ్యం గని యొక్కక్షణము నిలచెను.

నర—నీకిదియేమి వెఱ్ఱి? పాపయ్యనే తాఁకఁబోవుచుంటివా! వల దు; నీవాతని కత్తి కాహారమగుటయే ఫలితమగును సుమా!—

గంగాధరుఁడు క్రోధముతో నుండెను. నరసయ్యచేతిని విడిపించుకొని యాతఁడు—

"అయిన నగునునుగాక! నరసయ్యా! నన్ను వదలుము. ఇఁక సహింపఁజాలను; సహింపను; ఐదువేలసైన్యమైనవందలచే మూఁడుగంటలలో హతమగుట మనకెంత యవమానకరమో యూహింపఁజాలక పోయితివా! ఇంతకన్నను మనమందఱుఁ జావులు మేలుకాదా! పాపయ్యం

ను దమ కీర్తులను గౌరవార్థముగా నాడించుకొని యొకరినొకరు సన్మానించుకొనిరి. ఆవీరులిద్దఱును నొకటే శక్త్యోన్నతిం గలిగియుండిరి. ఒక్కటే గాంభీర్యము. ఒకటే తేజము. ఒక్కటే పౌరుషము. ఇద్దఱును నెలమ తే-ఇద్దఱు నేకవంశసంభూతులే-బాంధవ్యమా! అన్నదమ్ములగుదురు.

ఇద్దఱి యశ్వములు నొకమాఱుగా సకిలించుచు సఖీముఖముగా నిలచియున్నవి. వారిద్దఱు నొకరిచేయి నొకరశ్వములనుండియే గ్రహించి గౌరవార్థముగా నభివందన మాచరించుకొనిరి; వారిరువురి ముఖమండలములును నానందమును సూచించుచుండెను. ఎన్నియోనాటి నముల కాబాల్యస్నేహితులు తిరిగి యీరణరంగమధ్యమునందట్టి స్థితిలోఁ గలసికొనిరి. ఆసమయమున సయితము వారి హృదయములయందుఁ బవిత్రమగు బాల్యస్నేహానందము తాండవించుచుండెను. నరసయ్య పాపయ్యల యీవాత్సల్యసూచకదృష్టులకు సైన్యమంతయు విస్మితమయ్యెను. ఒక్క క్షణము యుద్ధరంగము సర్వమును నైశ్చల్యగ్రహితమై నిలచియుండెను.

నరసయ్య పాపయ్యం జూచి—

"పాపయ్యా! ఎన్నినాళ్లకుఁ గలసికొంటిమి." అనియెను.

నర—అవును—నాకీదినమున మనచిన్ననాఁటి చర్యలన్నియును జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నవి. చిన్నతనమున మనమెంత యానందముతో నుంటిమి. ఎన్నఁడయినను మనమొక్కప్పుడీవిధముగా రణరంగమున సంముఖుల మగుదుమని తలంచితిమా!—

పాప—నరసయ్యా! దైవయోగమెట్లుండునో యెవ్వరు చెప్పఁగలరు? ఏవేళకు భగవంతుఁ డెట్లొనరించునో తెలంపనయిన లేము... అయిననే యుద్ధమున దిగుదము.—

నర—నీయిష్టము—

పాప—కాదు, కాదు: నీకేది యిష్టమో నాకు నదియేయిష్టము.

నర — మనకు చిన్నతనమున బాణాకఱ్ఱ త్రిప్పుటయందును, ఖ
డ్గాన్ని సాముసందును నెక్కువ యిష్టముగానుండెను. దానినే విశేషము
గా మన మభ్యాసము చేసియుంటిమి. నేడు నదియే కావింతము—
పనియును నేమి? —

పాపయ్యయును సమ్మతించి సైనికులంజూచి మీరందఱును దూ
రముగాఁ బోయి రణ మొనరింపుడు. మేమిద్దఱమే యిచ్చట వేడుకతీర
గా మొనరించెదము." అని యాజ్ఞాపించెను. తోడనే సైనికులందఱును దూ
రముగా వెడలిపోయిరి. పాపయ్య నరసయ్యలు నిలువఁబడిన స్థలమునం
దలి — వృక్షములు ననేకము ఛిన్నములు నెమ్ములుఁ దీసివేయింపఁబడి స్థలము
శుభ్రమాయెను. అపుడిద్దఱును నశ్వములనుండి దిగిరి.

ఆజానుబాహులగు నాయిద్దఱు వీరులును మిసమిసలాడుచున్న
సూక్ష్మధారగల ఖడ్గములను కోశములను మొలిపెట్టి చెఱియొకకుం
తమును చేతఁబూని నిలువఁబడిరి. పాపయ్యగారును నరసయ్యయు నా
కుంతములను నేలపైఁగ్రుచ్చి—వానిపై తమ గడ్డములనాని నిలువఁబడి
యుండిరి. వారిద్దఱు యచలురయి యుండిరి. ఇద్దఱును మాటలాడుటలే
దు—ఇద్దఱును చలించుటలేదు. చేయియయినఁ గదలించుటలేదు—
వారియిద్దఱి మనస్సులును నన్యోన్యసంకలనము నందియుండెను. అవి వీరరసము
ను స్వీకరించుట లేదు. అంతటి మహాభయంకర రణరంగమధ్యము
న నున్నను వారిదృష్టిజాలములు, శాంతరసమును, దీర్ఘాలోచనమును
సూచించుచుండెను.

వారిరువురును చిన్ననాఁడనన్యోన్య స్నేహబద్ధులయి యుండిరి.
ఒకచో విద్యాభ్యాసము చేసినవారు—ఒక్కచోఁ దిరిగినవారు—ఒక
టే మనస్సుగలవారు—గౌరవనీయులగు పెద్దమనుష్యులు—మహాత్యా
గాంత్వులు; ఏకపంథము నందుదయించిన మనుజులు; కాలమాహాత్మ్య
ముచే నాఁడు వారీ పోటీలను సల్పుకొన నవసరమువచ్చినది. ఇట్టివి

పరిత విచారమే యీయిద్దఱివీరుల హృదయములనుండి వేగముగ వచ్చి యాక్రమించెను. రణరంగమంతయు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. అందఱు నీవంకకే చూచుచుండిరి. ఎవ్వరును యుద్ధ మొనరించుట లేదు. ఆవిధముగఁ బ్రశాంతస్థితిలో నొకపావుగంట గడచిపోయెను.

అప్పుడు పాపయ్యగారొక దీర్ఘమగు నుష్ణనిశ్వాసముం బుచ్చి—

“నరసయ్యా! లెమ్ము—ఇప్పుడు విచారించినందువలన నేలాభము లేదు. ఎట్లో యుద్ధము సిద్ధమయినది—విచారించినను సిద్ధి కాదు. మనమిప్పుడు వెనుదిరిగిచో ననేకకల్లోలములు పుట్టును—దానికి మనము కారకుల మగుదుము—ఎప్పుడయిన నీశరీరములు పోవలసినవే—మన బొబ్బిలి వారందఱు చచ్చియుఁ గీర్తిఁ జెందవలెదా!—యీకీర్తియే మనకును రాఁగలదు—పూర్వ మీవిశ్వంభరమును నీవిశ్వమును బరిపాలించినవారు నాశనము గాకుండ నిలచిరా!—

“శా. కారేరాజులు రాజ్యముల్ గలుగవే గర్వోన్నతిం బొందరే
వారేరీ సిరిమూటఁగట్టుకొని పోవం జాలిరే భూమిపైఁ
బేరైనం గలదే శిబిప్రముఖులుం బ్రీతిన్ యశఃకాములై
యీరే కోర్కులు వారలన్ మఱచిరే యిక్కాలమున్ భార్గవా.

(భాగవతము.)

అను పలుకు వినవా! యశమే సర్వశ్రేయములును—యశమునకన్న ప్రాణికి మిగులు ధనము లేదు—కనుక యశోవాంఛం బూని మన శౌర్యముం జూపి నేడు నీవో నేనో కీర్తిసందవలయును.” అనియెను.

నర—అవునవును; అదిగాక—మనకు పవిత్రమగుదినము రణమునకై నేడు లభించినది. నేఁడేకాదశి. హరికి ప్రీతికరమగు వాసరము. నేఁడెవ్వరుమరణించినను పరమపదలాభము గలుగును. పాపయ్యా! కొంతతడవు మనచిన్ననాఁటి మాటల నాడుకొని మఱి రణమునందడుగు పెట్టుదము. ఎన్నియో దినములయిన తరువాత నాఁటికి నేఁడేనదాం

తరువాత పాపయ్య నరసయ్యలు బినోక్షీ యను సాధనముం బ్రారంభించిరి. విచిత్రముగా వారిఉప్పురును గావించునేర్పు—తప్పుకొనుట తిరిగిపజృంభించుట చూడసొంపయి యుండెను. సైనికులందఱును వారి ఉప్పురిం జూచుటలోని మగ్నులయియుండి యితరమును మఱచియుండిరి. కొంతసేపటి కొకరికొకరు సాధ్యముగాక యిద్దఱును యుద్ధమును నిలపి వైచి—యొకరినొకరు మెచ్చుకొనిరి.

పాప—నరసయ్యా! గంగాధరుఁడే యుద్ధమునఁ బ్రతివీరుఁడయి యుండినచో నేనడుగు పెట్టియుండను. నేను వెనుక నొకమాఱు నీలాద్రిఁజూచి—"మహారాజా! గంగాధరునితో యుద్ధ మొనరించిన మన కవమాన" మని పలికియుంటిని. వీరుఁడగు వానికిఁ బ్రతివీరుఁడు సమానుఁడయిననే కాని, రణోత్సాహము కలుగదు. నీవు యుద్ధమునకు వత్తువని తెలిసిన తరువాత మాత్రమే రణమున నాకభిలాష కలిగి వచ్చితిని.

నర—అవును. ప్రతివీరునిఁ బట్టియే వీరునకు గౌరవాగౌరవములు గలుగును. రావణుని బట్టియే రామునకు గౌరవము—రావణుని వంటి శత్రువు లేకపోయినచో శ్రీరామున కేమి గౌరవముండును?—దుర్యోధనునివంటి యభిమాని ధర్మరాజునకు శత్రువుఁడయి నిలచుట చేత నే ద్వైపాయనహ్రద సమీపమున గదాయుద్ధమునకు మాయైదుగురిలో నీయిచ్చవచ్చినవాని నేరుకొమ్మని ధర్మరాజు దుర్యోధనునితోఁ బలికియున్నాఁడు. దుర్యోధనుఁడప్పుడు నకులునో సహదేవునో కోరుకొనినచో ధర్మరాజు గతియేమి కావలయును? కాని, యాసందర్భమున దుర్యోధనుఁడు తన యభిమానగుణమగు నభిమానముం బరిత్యజించుకొని యట్లు పలుకఁజాలఁడని ధర్మరాజు బాగుగా నెఱుంగును. అట్టివిశ్వాసముం గలిగించినవాఁడే యుత్తమశత్రువు. శత్రువునందు గుణమున్నచో తానానందింపవలయును. వీరున కట్టి శత్రువు లభించుటకన్న నానందము లేదు. వానిచేతఁ జచ్చినను పరమసుఖమే!—

పాప—నరసయ్యా! చక్కని పరమార్థముం జెప్పితివి. సరియే—ప్రొద్దునకే మూఁడుజాములు దాటినది. మన రణఫలిత మేమగునో యని సైనికులు వెఱఁగంది మనవంకకే ఱెప్పవాల్పకుండఁ జూచుచున్నారు. కావున, మనము జాగుసేయుట యుక్తముకాదు. రణమున కిఁక దిగుద మురమ్ము. ఎవ్వరో యొకరు చావవలయును గదా! ఇఁక నేటికిఁ జాగు?

నర—పాపయ్యా! స్నేహితుఁడనని కనికరింతువు సుమా! రణమున దయారసము యుక్తముకాదు.

పాప—రాజభక్తికి స్నేహ మడ్డురాదు. మనయాత్మలకీయుద్ధముతోడ పరమేశ్వరుఁడు పరమశాంతిఁ గూర్చుగాక!—

ఇద్దఱు నొక్కమాఱు కన్నులుమొగిడ్చి యీశ్వరధ్యానముం గావించుకొనిరి. తరువాత—రణదుందుభులను వేగముగా మ్రోయింపవలసినదని యనుజ్ఞ యిచ్చిరి. వారికభిమానమగు గడకత్తి యుద్ధమొనరింపఁదలఁపోసి యిద్దఱును గడకత్తులను చేఁబూని రణమొనరింపఁ దొడంగిరి. నిశ్శబ్దముగా నూపిరియయిన విడువకుండ సైనికులందఱును వెఱగుపడి చూచుచుండిరి. ఆచాతుర్యము—ఆయుక్తి—ఆప్రతియుక్తి—ఆశక్తి—వర్ణనాతీతములయి యుండెను. అట్టి సాముగరిడీలు నేర్చిన వీరులిఁకముందెన్నఁడును జనింపఁబోవరనియును, వీరరసప్రధానములగు హైందవయుద్ధసాధనకళలకిదే తుదయనియు నందఱుం దలపోసి యేవేళ నెవ్వరికపాయము గలుగునో నిర్ణయింపలేకుండిరి. "ఇదె వచ్చె పాపయ్యా కాచుకొను" మని నరసయ్య పలుక—"నిదె నీవ్రేటు తప్పినది; దీనిం గాచుకొనుము నరసయ్యా!" యని పాపయ్య పల్కుచుండెను.

సైనికులందఱును—"భళి నరసయ్యా!" యని యొకమాఱును "భళి పాపయ్యా!" యని వేఱొకమాఱును బలుకుచుండిరి.

క్రమ క్రమముగా రణము ముదిరిపోవుచుండెను. ఆయిఱువుర ప్రావీణ్యమునుం గనను వినోదము విస్మయము నయిపోయి రోషోత్సాహములు

నెలకొనియెను. రణమతిశయించెను. ఎడతెరపిలేనివిధముగా భయంకర యుద్ధమాచరించుచుండిరి. ఇద్దఱిశరీరములందు నేమాత్రమును జెవ్వు-చెదరలేదు. వారిద్దఱును సమానమయిన వీరులయినందున ముక్కు-పై వ్రేలిడుకొనని మనుష్యుఁడచ్చట నెవ్వఁడును లేకుండఁ జేసిరి.

నాల్గుగంటల కాలమయ్యెను. ఆవీరులిద్దఱి చరమకాలము సమాసన్నమయినందున భీకరముగా వారిద్దఱు నొకరి నొకరేకకాలమున కుంతములచేఁ బొడుచుకొని రణభూమి నలంకరించిరి. రణావం తయు——"హా! హా!" కారములతో నిండిపోయెను. భూమిపైఁ బడినవా యిన యావీరులిద్దఱును నొకక్షణకాల మొకరి నొకరు చూచుకొని స్వర్గయాత్రాప్రయాణ సన్నాహమును దృష్టిమాత్రముననే గావించు కొనిరి. తరువాత నింకొకనిముసము చరమకాలమునందలి దైవప్రార్థనమున మునింగియుండి వీరిజీవితము లాయుత్తరక్షణమునందే శరీరములను వదలి యాయేకాదశీ పుణ్యవాసరమున నాదిత్యమండలాభిముఖముల యి పోయెను.

ఆంధ్రదేశ మిద్దఱు మహావీరులం గోలుపోయెను! —సైనికు లందఱును గోలాహలపూర్ణములగు దుఃఖస్వనములతోడ—వారి శరీరముల కడకువచ్చిపడిరి.

---

౧౭ వ ప్రకరణము.

—:-(0)-:—

సూరయ్య హత్య; యుద్ధాంతము.

నరసయ్య యెదుట సూరయ్యనుఁ జంపుదునని ప్రతిజ్ఞఁబూని గంగాధరుఁడు తన యశ్వము నాతని వంకకు మరలించెను. సూరయ్యను జూచి గంగాధరుఁడు భీకరముగా సింహనాదముం జేసి రణమునకుఁ బిలిచెను. సూరయ్య గంగాధరుఁడు తనపై కత్తి నెత్తుటం దలంచుకొని యది యితరుల ప్రోత్సాహమయియుండునని తలపోసి యాతనింజూచి

నిర్వీర్యముగా యుద్ధమునఁ ద్రెళ్లవైచెను. ఒక యఱగంటలోపలనే గంగాధరుని కాయమెల్ల గాయములచే నిండిపోయెను. గంగాధరుఁ డాతని ధాటికోర్వఁజాలక పారిపోయెను.

ఆసమయమున సరిగా సూరయ్యకు యుద్ధరంగముననే యాతని సోదరుఁడగు పాపయ్య మరణవార్త పిడుగడచిన చందమున వినఁబడెను. ఆవీరుని గుండె బ్రదలిపోయెను. భ్రాతృ మరణశోకము హృదయమున వరదవలె వచ్చి యావరించెను. ఆతఁడు కాళ్లాడక రణముననే కూలఁబడియెను. అతఁడు శౌర్యశాలియగు తన్నగారి మరణము నెన్నఁడుం దలంచియుండ లేదు. అట్టి ఘోరవార్త చెప్పఁబడినతోడనే యాతని దుఃఖము పారము లేనిదయ్యెను.

"హా! సోదరా! పాపయ్యా! శౌర్యశాలివగు నీవే యస్తమించితివా! పిఠాపురరాజ్యలక్ష్మి నిర్భాగ్యురాలయ్యెగా! వీరరసావతారమవని నిరంతరము తలంచుచుండు మాకిఁక నీవు కాన్పింపవుగదా! సోదరా! రాజగు నీలాద్రికిఁక నెవ్వరుతోడు? అన్నా! యని నేనెవ్వరినిఁ బిలువఁగలను? నేనేమొగముతో నిన్నుఁబాసి యింటికిఁ బోవఁగలను? ఇఁక నాకీశరీర మేల? రణమేల? నీసుగుణముల నెంతవర్ణించినను దనివి తీరదుగదా! తీరని నాదుఃఖము నెంతని మ్రింగుదును? దుర్మార్గుఁడగు చింతపల్లి గంగాధరుని మూలమునఁ బీఠికాపుర వెలమవీరవర వినాశము సంభవించుచున్నదా! హా శౌర్యరాశీ! కూలిపోయితివా!—"యని సూరయ్య దుఃఖింపఁ జొచ్చెను.

... ...

గంగాధరుఁ డవమాన దుఃఖముచేతను, గాయములవలని బాధచేతను, రోషక్రోధములచేతనుఁ గలఁతఁజెందిన హృదయముతో రణరంగమునుండి పారిపోయి సమీపమునందలి మొగలిడొంకల చాటున దాఁగుకొనియెను. ఆతని యొడలును మనస్సును భగభగమండుచో

పోవుచుండెను. శౌర్యమేమియుఁ బనిచేయులేదు. ఇఁక తన స్వభావమగు కపటమున్నది. కపటముచేతనయిన నెటులో సూరయ్యను వధింపవలయునను పూనికఁబూని యుండెను.

ఆతని కప్పుడు నమ్మినబంట్లు కిరాతులు పదిమంది యుండిరి. గంగాధరుఁడు వారినిఁ బిలిచెను.

నల్లని భీకరకాయములతోఁడ పదిమంది మాలలును వచ్చి యెదుట నిలచిరి. గంగాధరుఁడనిన వాండ్రికెంతో విశ్వాసము. ఆమాలల కన్నులు మద్యపానమువలనఁ గావలయు నెఱ్ఱగానుండెను. గంగాధరుఁడు మాలలవంకఁజూచి—"సూరయ్యను వధింపవలయునురా! అనిపలికెను.

కిరా—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమిబాబూ! దానినంత తేలికగాఁ జెప్పుచున్నారు! అది యెంత సులభకార్యమా!

గంగా—సూరయ్య యిప్పుడు సోదరునియొక్క గాఢతరంబైన గాయంబువార్తనువిని నేలపైఁ బడియున్నాఁడు. ఇప్పుఁడాతనిఁ జంపుట తిసులభము. పాపయ్య మరణిసమానుఁడు. ఆతఁడొక్కఁడును మరణించినచో నిఁక మనకు శత్రువుఁడు లేకుండఁబోవును.

కిరా—అవును; అదినిజమేయయినను సూరయ్య మహావీరుఁడు. ఆతనిఁ జూచుటతోఁడనే మాశరీరములు వణకును. దగ్గఱకుఁ బోయిన ముక్క ముక్కలుగా నొనరింపఁడా!

గంగాధరుఁడు తన వద్దనున్న తుపాకి నొసంగెనుఁ ఒసంగి వారినిఁ జూచి—

"దీనినిఁ జూడుఁడు—ఓకఁటిపడినను రణకోలాహలమణఁగలేదు. ఈతుపాకి దీనితోఁగాల్చినచో నాతండు మరణించుటకేమియు నడ్డము లేదు. ఆమొగలిపొదలకు సమీపమునందున్న వివిక్తస్థలమున సూరయ్య కూర్చుండి తనదుభాతృగాయంబుఁజూచి దుఃఖించుచునే మఱచి